

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

TORBEN KLINTING

VESTJYSKE SKILDNINGER

FHV. LÆRER L. P. PEDERSENS FORLAG
KOSTRÆDE PR. LUNDBY

Vestjyske Skildringer.

Torben Klitting:

Østjyske Skildringer

1925.

*Fhv. Lærer L. P. Pedersens Forlag,
Køstræde pr. Lundby.*

1925.

***Fhv. Lærer L. P. Pedersens Bogtrykkeri,
Kostræde pr. Lundby.***

*Historien er ikke blot Navne og Aarstal
men Fortælling om levende Menneskers Liv,
om Viljer, der mødes og strides, om haabende,
frygtende, grædende, jublende Menneskehjerner,
og naar man mindes dette, faar Historien en
egen Magt til at oplyse, advare, raade og
trøste.*

H. F. FEILBERG.

1. Fattige Folk paa Heden.

ARA er en gammel Kone paa 84 Aar. Hun har i Sommer — 1922 — fortalt og sunget for mig, og jeg har skrevet op, hvad jeg har hørt. Jeg behøver ikke at fortælle, hvem Sara er. Vi lærer hende bedst at kende ved at høre paa hende. Jeg behøver heller ikke at fortælle om de Mennesker, hun har levet iblandt. Hendes Sange og Historier viser os dem.

Hun synger:

„O, Jesu! for din Pine
og for din uskyldige Død
forlad mig Synderne mine
og fri mig fra den evige Død!“

(Første Vers af Salmen Nr. 253 i Kingos Salmebog. 19. Søndag efter Trefoldigheden.

Højmesse før Prædiken.

„En skøn og aandelig Samtale imellem Jesum, Guds Søn, og en arm Synder“).

Sara kan alle 17 Vers. Hun synger dem gerne, og hun fortæller:

Min Bedstemoder lærte mig Salmen, da jeg gik i Skole. Hun læste den for mig hver Aften, og hun

forklarede mig Indholdet. Hun fortalte mig den Historie, som har givet Anledning til Samtalen mellem Jesus og en arm Synder.

En Præstedatter maatte passe sine mange smaa Brødre og Søstre. Hun blev saa træt af at passe Børn, og en Dag, Fader og Moder var ude, og hun som sædvanlig skulde passe Børnene, kom en fattig Kone ind i Præstegaarden og bad om en Almisse. Pigen lovede hende en god Almisse, dersom den gamle Kone kunde sige hende, hvorledes hun kunde undgaa at faa Børn. Den gamle Kone lærte hende, at hun skulde tage syv smaa Stene, gaa hen til en Sø, stille sig op med Ryggen til Vandet og kaste Stenene over sit Hoved ud i Vandet, idet hun udtalte de Ord, som den gamle hviskede hende i Øret. Pigen gav Konen en god Almisse og fulgte Raadet.

Hun blev siden gift med en Præst, og hun levede sammen med ham i flere Aar uden at føde Børn. En Aften gik de sammen i Maaneskin og kom hen til Søen. Der saa Præsten til sin Forskrækkelse, at hun havde tabt sin Skygge (at der ingen Skygge var at se, hvor hun gik). Han gik strengt i Rette med sin Hustru, og da de kom hjem, tilstod hun sin store Synd. Præsten forskød sin Hustru, skønt hun tryglede og bad om Tilgivelse. Han kunde ikke tilgive hende, men han hævede Haanden og slog den knyttede Næve haardt imod et Stenbord, idet han sagde: „Det er lige saa umuligt, at Jesus kan tilgive dig, som at der kan vokse en Blomst af dette Bord.“

Hun fik Lov at tage med sig, hvad hun ønskede, inden hun forlod Præstegaarden. I 17 Aar gik hun som en fattig Tiggerske, og hele Tiden angrede hun

sin Synd og talte med sin Jesus om Naade og Tilgivelse. Hendes stadige Klage var:

„Jeg haver saa grovelig syndet
og altid fortørnet dig;
jeg kunde mig ikke omvende,
førend du nu straffede mig.“

Da kom hun en sildig Aften tilbage til Præstegaarden, hvor hendes sørgende, men haardt dømmende Præstemand endnu levede. Hun bankede paa Køkkendøren, og Pigerne lukkede hende ind. Hun bad om Nattely, men Pigerne sagde, at det var dem strengt forbudt at huse nogen. Dog, hvis hun vilde love at liste sig tidlig ud om Morgenen, vilde de give hende Lov til at blive. Det lovede hun, og Pigerne gemte hende i Bagerovnen, der endnu var lun efter Bagning. Samme Nat skød en grøn Blomst op af Stenbordet, og da Pigerne om Morgenen saa Underet, kaldte de paa Præsten. Hans Hjerte havde Gud nu blødgjort. Han angrede, at han havde forskudt sin Hustru og fældet den haarde Dom. Naar Jesus kunde tilgive en angrende Synder, kunde han vel ogsaa. — Skønt Hustruen havde forladt Præstegaarden, blev hun fundet og ført tilbage. Forsoning og Tilgivelse dannede Indgangen til et nyt Liv for dem begge.

„O, Jesus! for din Pine“ blev sunget til Stadighed, og det sidste Vers fik en egen Klang:

„Nu haver jeg Sejer fanget,
lovet være du gode Guds Søn!
som hører en Synder saa bange, —
Gud give os den evige Løn!“

— — —

Jeg er født og opdraget i et fattigt Hjem i Faur-skov i Holsted Sogn, hvor jeg blev født den 12. November 1838. Min Fader var Iver Jepsen, og han kørte med Jydepotter og Lyngkoste. Min Moder hed Ane Kathrine, og hun var fra Helle i Øse Sogn. Hun lavede selv Potterne, og der var travlt i Hjemmet. Fader bjærgede Risene paa Heden, og Børnene fik tidlig Øvelse at dukke op. Gamle Farmor, der var blind, var rask til at samle Risene i Dukker. Det følte hun sig til Rette med. Hun havde paadraget sig en Sygdom og et langt Sygeleje ved at staa for tidlig op efter en Fødsel. Da hun igen kunde staa op, var hun blind. Hun havde intet at leve af, og det var derfor en Selvfølge, at hun blev hos os. Hun havde kendt Fattigdom og Nød. En Datter, som hed Sara, og som jeg er opkaldt efter, døde, da hun var 10—11 Aar, af Mangel paa Næring, og tit tog Farmor mig i Favnen og kaldte mig sin egen lille Sara, som var kommet igen. Hun fortalte mange Historier for mig, og hun sang mange Salmer og Viser, som hun kunde udenad. Da hun hørte, at jeg kunde synge med, blev hun ivrig efter at lære mig baade Ord og Melodi.

Jeg kom tidligt ud at tjene om Sommeren, vistnok da jeg var 7—8 Aar. Føden var det vigtigste, og jeg fik ogsaa en lille Løn. Jeg husker, at jeg en Sommer tjente 10 Mark (3 Kr. 33 Øre) samt et Pund Uld og et Par Træsko. Jeg vogtede Stude (Kørestude), Køer, Faar, Lam og Geder. En Ko, som lige havde kælvet, eller en Stud, som var daarlig og manglede Kræfter, maatte jeg „gres“, det vil sige lade den græsse ved Veje, Diger og Grøfter, hvor

der var godt Græs, men hvor intet Dyr kunde tøjres. Jeg fik Ros, naar jeg kom hjem med Koen eller Studen, som var dygtig tyk. Men havde den ædt af Kornet, da havde jeg ikke passet paa. — I Middagsstunden, i den Tid Bierne sværmede, sad jeg ude paa Havediget og saa efter, om der kom en Sværm. Skete det, da maatte jeg løbe ind og melde det og fik altid en lille Belønning derfor.

Jeg havde det ikke lige godt alle Steder, men jeg fik i Reglen nok at spise, og jeg blev vænnet til Arbejde, Orden og Lydighed.

Engang hentede jeg Brændevin i en stor „Skægge-
mand“ (Dunk af brændt Ler) til nogle Stenhuggere, som anbragte „Skæggemanden“ i et Aaløb efter at have bundet den til en Pæl. Jeg ved ikke hvorfor, men jeg listede mig hen og løste Snoren, og Dunken sejlede ned ad Aaen til stor Morskab for mig. Bagefter blev jeg ulykkelig derover; thi Stenhuggerne mistænkte hinanden for at have stjaalet Brændevinen. De blev saa gale paa hinanden, at de kom op at slaas. Jeg turde ikke aabenbare, hvad jeg havde gjort og jeg har tit tænkt paa, om jeg handlede af Kaadhed eller af Ondskab.

Jeg gik i Lintrup Skole, og der var mange fattige Børn. En Dreng gik altid udenfor og spiste, og vi opdagede, at han spiste tørt Brød. Siden kappedes vi om at dele med ham, og han fik mangt et Stykke af vor Mellemmad. Naar een rakte en Haand ud og sagde: „en Skat!“ saa betragtedes det som Gerrighed, hvis den tiltalte ikke gav et større eller mindre Stykke.

Læreren hed Peder Kiholm. Han var god mod os

og lærte os meget, som vi aldrig glemte. Naar jeg tænker paa mit uskyldige Barndomsliv hjemme og i Skolen, da synger jeg:

„Paa hine elskte Steder,
hvor jeg som Barn blev født,
der blomstrer milde Glæder,
der rinder Livet sødt.“

Læreren havde Sorg. Han gik tit og klagede sig, fordi han havde mistet en Broder, som han holdt saa meget af. Han søgte Trøst i en Sang, som han lærte os:

„Fæst din Lid til Himlens Gud,
til hans rige Naade;
mangen haver han ført ud
af Nød og al Slags Vaade.

Skulde han forlade dig,
naar du paa ham kalder?
Nej, o nej! Miskundelig
er han mod os alle.

Hvorfor gaa i Klageskrud?
hvorfor gaa og græde?
Aldrig maa vi mestre Gud, —
han gør Sorg til Glæde.“

Jeg gik til Konfirmationsforberedelse hos Pastor Krarup i Føvling. Præstegaarden laa en Mil fra mit Hjem, og jeg gik Dagen forud til Holsted, hvor jeg om Natten sov hos en gammel Kone. Præsten var god mod os, og da jeg havde let ved at lære mine Lektier, og jeg kunde synge, lagde han Mærke til

mig, og det glædede mig. — Til Jul og Paaske bragte vi ham „Fon“, en Gave af Fødevarer. Gaardfolks Børn bragte ham en Gaas eller en Krukke Smør. Fattige Folks Børn gav en Hane eller en Snes Æg. Jeg havde om Sommeren fanget en Harekilling, og den havde jeg passet og fodret saa godt, at jeg kunde give Præsten den til Jul.

Vi talte meget om, hvad Plads vi skulde have paa Kirkegulvet. Fattige Børn naaede sjældent ret langt op. — Jeg havde været flittig i min Fritid Sommeren forud, og da havde jeg plukket Lyng og Revlingris, saa der blev Raad til et Par Sko til mig til min Konfirmation. Min Kjole var en sort, ulden Kjole. Jeg havde hjulpet Moder at karte og spinde Ulden. Tøjet blev vævet i to Sel hos en Nabokone, og det blev farvet og presset i Holsted.

Vi kendte intet til Konfirmationsgaver, men vi fik en Konfirmationserindring af vor Lærer. Den var paa Vers, og jeg er endnu glad ved at synge den:

„Pust op din Lampe, den er hurtig tændt,
den lyser for din Fod i skumle Tider!

Hold Herrens Bud, som du har lært og kendt,
og Hjælpen faar du, naar du tror og lider!“

Jeg tjente i ti Aar efter min Konfirmation, og jeg tjente mange Steder, dog mest hos jævne Bønderfolk i Holsted og Brørup Sogne. Jeg fik mange Formaninger med hjemme fra, og de samlede sig alle i de tre Ord: passe, stræbe og lære, — passe mit Arbejde, stræbe ved det og lære, hvad en Pige i min Alder burde kunne. Om Sommeren faldt mit Arbejde mest i Mark og Eng, paa Heden og i Mo-

sen. Naar Foraarsarbejdet begyndte, blev Spinderokken sat til Side. Jeg spredte Gødning, og tit kørte jeg Møgvognen og hakkede Gødningen af den. I Engene var der Fryd, naar Høet skulde bjærges, og paa Mark, i Lo og Lade hjalp alle til i den travle Kornhøst. Hver Opbinder fulgte sin Høstkarl („Mejler“) og satte en Ære i at følge tæt efter og binde faste og velordnede Neg. Selvfølgelig maatte Karlen gøre sin Flid og lægge det høstede („æ Skaar“) pænt tilrette for sin Opbinder. Skæmt og Morskab hørte til. Blev een sær, sur, vred eller gnaven, da var det værst for vedkommende selv, der tit maatte høre bitre Skoser.

Manden gik gerne foran med sit Skaar. Han kunde vise, hvorledes Leen skulde føres, naar den skulde „nakke“ og „odde“ godt, skære rent foruden og forinden i Skaaret og undgaa „Skaarbolker“, lange Stubber. Naar han gik tilbage i Skaaret for at hente et nyt, maatte de enkelte Straa, som havde undgaaet Leen, høstes. Efter Manden fulgte Daglejeren og efter ham Karlen eller en voksen Søn.

Kom Konen ud med Kaffe og Brød, eller hun havde bagt Æbleskiver, Vafler eller Pandekager til os, da lejrede vi os ved en Kornstak, en „Skok“ eller en „Raae“ (12 á 20 Kornneg). Naar vi saa havde spist, kunde vi igen, og vi prajede hverandre, hvem der kunde høste det kønneste Skaar og binde de kønneste Neg.

Paa Heden blev der plukket Lyng til at tække Huse med. Et tæt og stærkt Tag fik man ved at lægge hvert andet Lag af Lyng og hvert andet Lag af „Taag“ (Kornstraa). Med en „Ljyngle“ (Lyngle)

blev der afhugget Lyng til at varme Bagerovnen med, til at fodre Køer og Faar med, til Strøelse i Stalde og til at strø paa sandede Veje. — Karlene gravede Lyngtørvene, men Pigerne passede dem. De skulde rejses, naar de var tørret paa den ene Side, og vi satte to paa Kant mod hinanden. Siden skulde de „stues“, sættes i runde eller kantede Hobe og derved tørres af Sol og Vind. — I Tørvemoserne var det Pigerens Bestilling at bære „Klyne“ (Mose-tørv) ud og stille dem til Tørre. De maatte siden „revles“, rejses i Strimler og tilsidst „stues“.

En Pige maatte forstaa at sætte en køn „Tørre-klaad“, Stak af Lyngtørv. Den blev sat hjemme ved Gaarden eller Huset, og paa Afstand lignede den et lille Udhus. Først maatte hun sætte en god „Stejl“, Begyndelsen til Stakken, og derefter maatte hun lægge Lagene saaledes, at Stakken tiltog i Bredde og Længde, indtil den naaede en vis Højde, hvor saa „æ Skjægørre“ (Tørv, som hang langt ud) anbragtes. Det øverste af Stakken lignede Taget af et Hus, og de yderste Tørv beskyttede Stakken mod Regn, som Tagsten beskytter et Hus.

Var Arbejdet strengt, saa fik vi i Reglen en god og nærende Føde og tillige rigelig Søvn. Om Morgen fik vi Davre, der gerne bestod af Øllebrød eller Mælk og Brød med levnet Grød fra Nadver eller fra Middagsmad. Dertil fik vi et Stykke Smørrebrød, men ingen Kaffe.

Om Foraaret kom Storsten med Formiddagsmellemmad (Prokost), og naar han fløj igen om Efteraaret, tog han den med.

„Æ Onnen“ (Middagsmaden) kunde bestaa af

Kartofler og saltet Fisk eller stegt Flæsk. Undertiden fik vi Kaal eller Suppe paa saltet Kød og Flæsk. men Ærter fik vi sjældent. Grønlangkaal og Hvidkaalsuppe fik vi tit om Vinteren. Pandekager eller Æbleskiver samt Melbudding med Sirupssovs vankede der undertiden. Som Eftermad brugtes Grød, Vælling, Bollemælk eller „Fløjelsgrød“ af Kartoffelmel. — De fleste Steder blev der drukket Kaffe om Eftermiddagen, men uden Brød. Sukkerskaalen med brunt Sukker, Kandis, kom altid paa Bordet. Nogle Steder fik Manden og Karlen en Kaffeunsch.

Om Eftermiddagen Kl. 4^{1/2} spistes Mellemmad. Brødet var ikke altid lige godt, og Paalæget var ogsaa meget forskelligt; men vi fik altid nok at spise. Rugbrød med Svinefedt — ogsaa Madfedt — var meget almindeligt. Vi fik dog ogsaa Mellemmad, hvorpaa der var lagt Rullepølse, røget Faarelaar eller saltet og kogt Kød. Undertiden var Kødet hakket, fordi Husmoderen fandt, at det saa var drøjere. Sødost og Knapost fik vi meget af. Fik vi Sigtebrød uden Paalæg, saa blev det spist tilsidst. En „Hamborremeldmad“ var et Stykke Rugbrød og et Stykke Sigtebrød lagt sammen. Levnede Pandekager blev lagt paa smurt Rugbrød og smagte godt. Om Efteraaret fik vi Honning og Mjødskum paa Brødet. Som Paalæg brugtes meget kogte Kartofler. skaaret i Skiver og med Salt paa. En „Kjanbrygge“ fik vi den Dag, vi havde kærnet, og det var et Stykke Brød, smurt med fersk, nykærnet Smør. Det bedste og mest velsmagende Stykke spiste vi sidst. „Først Bonden, saa Herremanden“. — Ølkruset stod paa Bordet, og enhver kunde drikke hjemmebrygget

Øl efter Behag. Brugtes der The, var den lavet af hjemmeavlede Urter som Kamille, Røllike, vild Timian eller Hyldeblomster.

„Æ Næder“ var Afslutning paa Maaltiderne og paa Dagens travle Syssel. Kun faa Steder brugtes Vandgrød eller Melgrød. Det almindelige var store Byggryn, som vi kaldte „Hielgryn“, der kogtes i Kærnemælk eller sur Mælk i en Lergryde, „æ Nædergryd“. Brændte Grøden paa, saa der blev „Skower“, en fast Skorpe paa Grydens Bund, da maatte Pigerne være meget forsigtige ved Rengøringen af den og vogte sig for at skrabe Hul i Bunden. Skete det for en Pige, da fik hun Utak af Husmoderen.

Vi sad eller stod ved et langt Bord og langede til Fadene, et Fad med Grød og et andet med Mælk. Bordet stod under Vinduerne, hvor der var en fast Bænk. Ved „æ Owerburend“ (øverste Bordende) var ogsaa en fast Bænk og tit ogsaa ved „æ Nejerburend“ (nederste Bordende). Kun hvor der var fint, spistes i Køkkenet.

For at spare paa Lyngtørvene, som Grøden kogtes ved i 3—4 Timer paa aaben Skorsten, blev Gryden mange Steder gemt hen i Forenden af Alkovesengen, naar Grynene var halvkogte. Der kunde Gryden holde sig varm i flere Timer, og Grynene blev møre. Der var Halm i Bunden af Sengen, og gamle Folk med kolde Fødder glædede sig ved Nadvergryden. Ogsaa naar der bagtes, blev „æ Bæjt“ (Bagningen) lagt ind paa Sengen eller Sengene og altid med Overskorpen ned mod Dynen.

„Plukkefinker“ var en yndet Ret om Vinteren. Al „Huemad“ (Kødet paa et Dyrs Hoved) og „Indmad“ af Faar og Kreaturer lavedes til „Plukkefinker“, som gemtes hen i store Lergryder eller Jydepotter. Der blev tilsat Eddike og Salt, og nogle anvendte Krydderier som Peber, Allehaande og Ingefær. „Finker i Faa's Hat o Konker i Mu'es Lu'“ hørte man tit sige, uden dog at nogen kunde forklare, hvorfra Talen stammede. — Hver Gang, der var brugt af en Gryde Finker, blev Resten overløben med Fedt og kunde saa holde sig i flere Maaneder. — Endog ved Gilder blev der budt Finker, og denne Ret var meget anset, fordi den var velsmagende, sund og kraftig.

Morgen- og Aftenandagt var sjælden, men gamle Folk læste almindeligt Morgen- og Aftenbøn. Grundtanken og Grundtonen i Hjemmet var:

„Gud give dagligt Brød
foruden Sorg og Nød
og saa en salig Død.“

Der var megen Husflid i Hjemmene. Manden havde et Huggehus og mange Redskaber som Sav og Høvl, Hammer og Knibtang, Økse og Huggeblok. Ved enkelte Gaarde var der endog en lille Smedje.

De lange Vinteraftener anvendtes til Simesnoning, Simerne, snoede Halmbaand, brugtes til Tækkereb. Der blev lagt „Haarblokke“ (Reb af Heste-, Svine- og Kreaturhaar) og „Risblokke“ (Reb af Revlingris), især til at tøjre Faar i. Risblokke kunde holde længe især i fugtigt Vejr, men de brødes let i stærkt Tørvejr. Der blev flettet Riskurve i mange forskellige Størrelser, og der blev bundet Halmkurve, Bikuber, Sædkurve og Foderkopper.

„Naar Plovhjulet begyndte at snurre om Efteraaret, maatte Rokkehjulet snurre med.“ Kvinderne havde travlt i de lange Vinteraftener med at karte, spinde, vinde, tvinde, sy og strikke og nogle vævede. Inden en Pige burde gifte sig, maatte hun kunne klippe en Skjorte, strikke en Strømpe og koge en Gryde Melgrød uden Kyllinghvider (Klumper). Der blev købt Hør, som vi selv hegledede, og vi spandt selv baade Hør og Blaar. Opstanderen til Hørren og Hætten til Blaaren kunde begge anbringes paa Spinderokken og hørte med til den unge Kvindes Udstyr. Om Foraaret skulde Hør- og Blaarlærredet bleges, helst i Maaneskin. — Vi tilvirkede smukt sribede Dynevaar i mange forskellige Farver. De var tykke og varme og næsten uopslidelige. — Fjer og Dun af slagtet Fjerkræ blev taget nyttigt med.

Til Forargelse for mange kom der Klæde i Handelen og tillige et Stof, som kaldtes Kallemand. Jeg mindes to Mænd i Holsted, som gik med Knæbenklæder, og ved højtidelige Lejligheder saa vi dem med Sølvspænder ved Knæene. Den ene hed Knud Ring. Han var en gammel, anset Bonde, og han sagde:

„Kle o Kallemand
kommer oller i mi Tank.
Wandmel o Læjer
de æ mi Klæjer.“

Vi alunerede selv Faare-, Lamme- og Hareskind. Mændene brugte Skindtrøjer om Vinteren, og tit bødede de Bukserne med Skind.

Der var ikke megen Sygdom blandt Folk. Der var ogsaa kun faa Læger, og de benyttedes meget lidt. Vi hjalp os med kloge Mænd og Koner. Mette, Jens Niensens Enke i Vrenderup, ved meget mere end jeg om kloge Mænd og Koner samt om gammel Overtro, og meget har hun fortalt mig. „Æ klog Dreng“ i Ansager blev meget søgt. Folk troede, at han havde Cyprianus, men det passede nok ikke. — Søren Madsen i Ølgod kunde stille Pine og Værk, naar han kom og strøg, hvor det gjorde ondt. Kirtelknuder, Vorter og Bullenskab var der mange som kunde helbrede for ligesom ogsaa for Hugormebid og engelsk Syge. Thomas Møller kunde helbrede for Kløe i Kroppen, og han kunde stille løbske Heste. Et meget almindeligt Middel mod Sygdomme som Knuder, Ve og Værk var et Søm, som man fik udleveret, og som man skulde trykke med paa de daarlige Steder, almindeligt tre Gange, hvorefter man skulde slaa Sømmet ind i Træ et Sted, hvor der ikke kom Lys. Alt maatte udføres stiltiende og med megen Omhu, helst ved Midnatstid og ved Fuldmaane. — Den almindelige Medicin mod engelsk Syge var Tran og „Jenbærulle“ (Enebærolie). Man begyndte med 1 Draabe Olie 1. Dag, 2 Draaber 2. Dag og fremdeles 1 Draabe mere hver Dag til man kom op til 10. I de næste 10 Dage gik Portionerne ned med 1 Draabe daglig. — Kloge Koner hjalp ogsaa mod engelsk Syge ved at drage det Barn, som led deraf, gennem en Græstørv. Man gravede en stor Græstørv, og med Spaden blev der gjort et Snit i Midten af Tørven, gennem hvilket Barnet droges stiltiende og med megen Alvor. Tørven blev lagt hen paa et

skyggefuldt Sted, og naar Græstørvens Rødder groede, og Tørven holdt sig grøn, vilde Barnet komme sig. — Mod „æ Røstsygen“ (Rystesygen — Kolden), der den Gang angreb mange, brugtes Perikonbrændevin eller Malurtbrændevin (Brændevin, hældt paa Perikon eller Malurt). Terpentintin var en meget brugt Medicin til Mennesker og Dyr og modvirkede Gift, som man fik ved at røre ved „Jædder“ (Edder). — Mod meget farlige Sygdomme fik Folk udleveret et meget hemmelighedsfuldt Middel med aldrig fejlende Virkning. Det skulde indsyes i Tøj og bæres paa Kroppen baade Nat og Dag. Det havde en stram og modbydelig Lugt og kaldtes „Djævelsdrik“. Man maatte vogte sig for, at ikke en Draabe kom paa Jorden, thi saa virkede Midlet ikke.

Nogle Mennesker mistænkte man for, at de bragte Sygdom til Dyr og Mennesker. Kunde man slaa dem, saa Blodet flød, vilde de gribe det i Haanden eller i Forklædet. Faldt blot nogle Draaber Blod paa Jorden, tabte disse Mennesker Evnen til at gøre ondt.

Dyrlæger søgte vi ikke, men der var nogle dygtige og erfarne Mænd, som blev tilkaldt, naar der var noget i Vejen med Kreaturerne. Mod Kalvekastning var der mange gode Raad. En Rævebælg hængt op i Stalden blev anset for et meget virksomt Middel. — Var der Uheld et Sted, kunde man formode, at der var en Hund begravet. Det mente ogsaa Kortspillerne, naar de kom til at sidde et Sted, hvor de tabte. — Var det galt med Mælken, at den bar for lidt Fløde, eller med Fløden at man ikke kunde kærne Smør af den, da maatte man søge Raad hos en, som var kyndig i slige vanskelige Anliggender.

Sedler blev stukket ind ved Bjælker og Loftsbræder og anbragte under Kærnen, og der mærkedes en stor Forandring. Det paastod mange. — Vandaarer kunde udvises ved at gaa med en Vidjegren af en bestemt Form i Haanden, og Grenen bevægede sig med stor Kraft, naar man gik hen over en Vandaare. Manden, som bar Grenen, var sikker i sin Sag. Grenen havde vist, hvor Brønden skulde graves, og hvor Huset skulde bygges. — „Tordenstene“, forstenede Søpindsvin, maatte man i det mindste have een af i Huset, og mange havde erfaret, at saa slog „æ Torren“ (Lynet) ikke ned. — En Hestesko over Døren bragte Lykke til Huset. Der var mest Lykke ved den, man fandt paa Landevejen. — Det havde meget at sige, hvem og hvad man først mødte, naar man gik ud i et vigtigt Ærinde. En lille Dreng var et godt Møde. Gamle Koner var ikke vel sete. — Tyge Brahe-Dage var man bange for. Da mislykkedes alt. Ingen flyttede i sin Tjeneste paa en Mandag, og da undgik man at begynde paa et vigtigt Arbejde. Gilder paa en Mandag var ogsaa sjældne. — Drømmetydere havde vildt Spil. Der var mangfoldige Ting, som det var godt at drømme om, og andre Ting, som varslede ilde. — „Æ Maar“ (Mareridt, ingen vidste hvad) kastede sig over visse Mennesker, mens de sov, og den pinte dem, saa de blev syge og talte i Vildelse. — Naar Hanen galer for Storstuedøren, byder den fremmede ind, og naar Saksen eller Kniven falder paa Gulvet og bliver staaende paa Spidsen, vil vi spørge Lig, ligesaa ogsaa, naar Høvlespaan viser sig i Lyset (Tællelys). — Man maa ikke sige Farvel til Jægeren og ikke ønske ham

Lykke paa Jagten. — En Følhoppe maatte ikke gerne komme i en Ligskare, thi saa er der Fare for, at den vil kaste Føllet. — Mænd eller Kvinder paa bageste Sæde i bageste Vogn af en Ligskare viste, om næste Dødsfald blev en Mand eller en Kvinde. — Bruden maa ikke se sig tilbage i Brudefølget. Gør hun det, vil hun komme til at se sig om efter en anden Mand. — „Det regner Guld i Brudeskød“ trøster man sig med, naar det regner paa Bryllupsdagen. — Paa de to Lys, som paa Bryllupsnatten brændte foran Brudeparret, kan det ses, hvem af dem, der først skal dø. — „Brudfolk skifter Sind i Brudeseng“. Naar de vaagner, kan de sige: „Godmorgen, Verden!“

Der var meget, vi maatte huske paa ved vort Arbejde. Vi vidste ikke hvorfor, men vi rettede os efter, hvad der var Skik og Brug. Vi glemte ikke at lave et Kors i Surdejgen, og derpaa dryssede vi rigelig Salt. Gloende Sten i Bryggekarrene — undertiden ogsaa i Øltønden — var af stor Vigtighed. Vilde Dejgen ikke hæve sig, og Øllet ikke gære, og havde vi dejnet Mølleren med, brugt for meget Vand, hvorved vi kom til at mangle Mel til at ælte i Dejgen, eller blev Øllet enten surt eller langt, da havde Husmoderen eller Pigen enten ikke kendt sine Pligter, eller ogsaa hun havde forsømt dem. — Saa vi en Kniv ligge paa Ryggen, da hed det sig, at Fanden red paa den, og Konen sagde: „Red Kniven paa Ryggen, før du redder Barnet i Ilden“. — En frugtsommelig Kvinde maatte vogte sig for meget, og hun maatte ikke gaa over en Dørtærskel, hvori der var

hugget med en Økse. Gjorde hun det, kunde hendes Barn faa Hareskaar i Læben.

Vi var god mod fattige Folk, især mod gamle og syge. Gaardmændene pløjede deres Jord og saæde deres Korn samt kørte Tørv, Hø og Korn hjem for dem. Tjenestefolkene var lige saa glade ved at arbejde for dem. Tit en Søndag Formiddag fik vi Lov at tage ud og hjælpe en fattig med at kaste Klyne (Tørv) og bjærge Hø eller Korn. De fattige havde deres Gang hos Gaardfolkene, og mens nogle hjalp til og derved afbetalte paa gammel Gæld, var der andre, som fik Betaling for udført Arbejde i Form af „lidt med hjem til Mor“. Glæden og Taknemligheden var gensidig, og vi sang:

„At trøste dem, som græde,
og række hjælpsom Haand
maa være største Glæde,
som løfter Sjæl og Aand“.

Der gik mange fattige Folk og tiggede. Det havde de Lov til, og de kunde ikke faa Føde og Klæder paa anden Maade. Brandlidte kunde ikke faa bygget igen, medmindre de maatte tigge om Hjælp til det. Nogle samlede ind til en Ko at sætte i Stedet for den, som var død, andre bad om en Almisse i Guds Navn for at faa Hjælp til en syg og sengeliggende.

Tiggeriet fristede til Dovenskab og blev skammeligt misbrugt. Mange Tiggere lærte, hvorledes de skulde tale for at blødgøre Hjerterne og faa en god Gave. Alt muligt slæbte Tiggerne om med. Misundelige var de tit paa hverandre. Nogle støttede sig til to Stokke, nogle til en Krykke og en Stok, og andre var saa kraftige, at de bar to eller flere Stokke,

som de fyldte med Almisser. Misundelsen fik Udtryk i Ordsproget: „Den ene Stakkel kan ikke taale, at den anden har to Kæppe“. Snart talte Tiggerne meget gudfrygtigt og lyste Guds Velsignelse over Giveren; snart bandede og truede de, alt eftersom de fandt deres Fordel ved det. — Stodderkongerne, som var ansatte omkring i Sognene, magtede ikke deres vanskelige Opgave at holde udensogns Tiggere ude af Sognet. —

Jeg tjente hos en velhavende Gaardmand, hvis Kone gav mange Almisser til de fattige. Foraar og Efteraar, naar Faarene klippedes, gav hun mange Pund Uld bort. Til Jul blev der bagt mindst 20 Rugbrød, som blev delt mellem Tiggerne tillige med Stykker af Fisk, Kød og Flæsk. — En Dag kom en ukendt, fattig Kone fra et andet Sogn ind og bad om en Almisse, og da nægtede min Madmoder at give hende noget. Jeg saa den fattige Tiggerske gaa bøjet ud af Gaarden, og jeg saa, at hun tørrede sine Øjne. Jeg kendte Fattigdom og Nød fra mit eget Hjem og forstod, hvor ydmygende det var at gaa og tigge. Jeg sagde til min Madmoder, at det gjorde mig ondt, at den fattige Kone ingen Almisse fik. Min Madmoder forstod mig, og hun havde hørt mig synge:

„Naar fattig Bror du trøster
her paa den dunkle Jord,
i Himlen Løn du høster,
og den er evig stor.“

Hun gav mig Lov til at kalde den fattige Kone tilbage, og hun gav hende en meget stor Gave.

Denne Tiggerske fik stor Betydning for mig; thi da jeg fulgte hende paa Vej, talte hun godt til mig og gav mig en Bog, som jo den Gang var en sjælden Ting. Hun bad mig læse flittigt i den og rette mig efter Indholdet. Det har jeg gjort efter fattig Evne og ærlig Vilje. Bogen er den bedste Andagtsbog, jeg har kendt, og jeg vil benytte den, saa længe jeg kan se at læse.

Her er Bogen. Paa første Side er et Billede af Jesus paa Korset, og under Billedet staar:

„Jeg er en meget grov og fordærvet Synder.
Jeg til min Jesu Kors og Blod og Saar mig skynder
og raaber om Pardon og Naade i hans Blod,
som han fra Korsets Træ for mig udflyde lod.“

Titlen er:

J E S U S.
Synderes sande Ven.

Se, hvad der staar i Bogen, som nu her:

„Vær derfor munter, opret dig igen og sig af Salmen 118, 17. Vers: „Jeg skal ikke dø, men jeg skal leve“. Om jeg end føler mere end tusinde Død, dog vil jeg til Himlen og være salig, om endog Helvede oplod sin Strube langt borte“ — — —

Vi sang mange Viser om Aftenen ved vort Arbejde, og naar vi kom sammen ved Gilderne. De fleste handlede om lykkelig og ulykkelig Kærlighed og nogle om Ærlighed og Troskab. Jeg har sunget dem siden, og nu skal jeg synge een af dem. Melodien er en Vals, og jeg kan bedst holde Melodien, naar jeg slaar Takt med Foden:

„Nu vil jeg fortælle min Skæbne saa tung,
min Sorrig begyndte, den Gang jeg var ung;
Min Moder hun døde, et Aar jeg ej var,
stor Sorrig for hende i Hjertet jeg bar.

Min Fader var falden til Svir og til Drik,
saa al Ting i Huset til Brændevin gik.
Jeg tit maatte døje stor Hunger og Nød,
og ofte forgæves jeg bad ham om Brød.

Omsider den tunge Beslutning jeg tog,
at jeg som en Betler fra Hjemmet uddrog.
Syv Aar jeg mon være, da jeg drog min Vej,
jeg gik paa de Steder, de kendte mig ej.

En Dag, som jeg vandred', kom til mig en Mand,
jeg syntes, han var af den fornemme Stand.
Han spurgte om Navnet, og hvor jeg kom fra,
og jeg hannem dette forklarede da.

Han sagde: „Jeg ser, du er ærlig og tro,
jeg vil dig hjemtage alt ud i min Bo.
Jeg vil dig opdrage til Ære og Dyd
og haaber, jeg siden skal lønnes med Fryd.“

Jeg fulgte med Manden fornøjet og glad,
og da vi kom hjem, han spurgte mig ad,
om jeg kunde læse, og jeg svarte nej;
i Skolen at gange begyndte jeg ej.

Han mig nu oplædte fra Top og til Taa
for net gennem Byen til Skole at gaa.

Han havde en Datter, i Skolen hun gik,
af hende jeg stor Undervisning fik.

Jeg fik da af Visdom og Yndest et Skær,
og Datteren fik jeg ret inderlig kær.
Til Præsten vi fulgtes, og Venner vi blev,
i Tiden vi vokste, som Dagene led.

Vi delte vor Glæde, vi spøjte og lo,
vi ejed hinanden i Ære og Tro.
Da hendes Forældre de fik det at se,
de højlig forsikred, det skulde ej ske.

En Dag hendes Fader da kaldte paa mig,
han sagde: „Du hastig skal paaklæde dig.
Jeg agter til Staden at sende dig hen,
et Brev faar du med, som besvares igen“.

Jeg gjorde mig færdig til Staden at gaa,
til hvem jeg mon gange paa Brevet jeg saa.
Det var til en Købmand, til hannem jeg gik,
jeg hilsede paa ham, og Brevet han fik.

Han sagde: „Din Herre tilskriver mig her,
at du deres Datter maa ej have kær.
Nu er jeg befalet at sende dig hen,
for at du ej mere skal komme igen.

Enhver kan nok tænke, hvorledes jeg blev,
da jeg fik at vide, hvad Faderen skrev.
Indholdet var dette, jeg skulde afsted;
til Jorden i Afmagt jeg segnede ned.

Købmanden han blev nu saa inderlig rørt,
 da han paa min Tale og Graad havde hørt:
 „Hos mig kan du blive i Dagene tre,
 saa haaber, at du din Kærest vil se.“

Jeg ventede med Længsel i Dagene tre,
 jeg græd og jeg bad om min Kærest at se.
 Den fjerde Dag kom hun og faldt i min Favn,
 vemodigt hun smilte og nævnte mit Navn.

„Ak, skal du nu rejse af Landet fra mig,
 da ønsker jeg gerne at følges med dig.
 Der er vel et Sted her i Verden, vi to
 forelskede Sjæle tilsammen kan bo.“

Vi trykked' hinanden i Haanden saa fast;
 vi følte, at Lænkerne underlig brast.
 Nu vilde vi hemmelig rejse vor Vej,
 saa hendes Forældre det mærkede ej.

Mun hun faldt i Afmagt og kom til sit Hjem.
 I Vildelse talte hun kun om sin Ven:
 „Jeg ser ham i Staden bedrøvet at gaa,
 jeg ønsker ham gerne i Tale at faa.“

Jeg fulgte med Budet tilbage igen,
 jeg længtes at se min allerkæreste Ven.
 Men tænk, da jeg kom udi Stuen, jeg saa,
 at den, som jeg elskede, hun laa nu paa Straa.

Jeg fulgte til Graven min kæreste Ven,
 jeg sørgede, jeg havde kun Mindet igen.

Med andre indbudne til Hjemmet jeg drog,
et sørgeligt Maaltid med dem jeg indtog.

Herefter saa vilde jeg rejse min Vej,
men hendes Forældre de svarede nej.
„Nu vil vi opfylde vor Datters Begær:
Vær eneste Arving! Du bliver nu her.“

Ole Nielsen og jeg var begge 24 Aar. Vi var lige rige og lige fattige. Vi holdt af hinanden, og vi kunde og vilde arbejde, saa fik Vorherre at sørge for Resten, og vi giftede os i Aaret 1862. Vort Bryllup kom vi let over. Det gjorde min Husbond og Madmoder i Gravngaard i Brørup Sogn.

Vi flyttede til Spjarup Mark i Egtved Sogn. Der havde min Svigermoder et lille, fattigt Hus, som hun overlod os. At vi til Gengæld skulde sørge for hende, fandt vi naturligt. Min Mand havde en voksen Søster, der hed Sine. Hun havde Brystsye (Tuberkler), og vi var jo nærmest til at tage os af hende, saa vi var lige straks fire voksne Mennesker, hvoraf den ene var gammel og svag og den anden syg. — Min Mand gik ud som Daglejer og „krittede“ (gravede) Mergel, og han fik tre Mark i Dagløn samt Kosten.

Efter to Aars Forløb saa vi, at vi ikke kunde klare os i Spjarup. Vi flyttede saa til Hejnsvig, hvor vi fæstede et Sted til to Køer. Der boede vi i fem Aar og bjærgede Føden, men vi sled haardt. Der var Hede nok, men vi manglede Drivkraft. Omsider fik et Par Stude paa Afbetaling, og nu skulde vi rigtig til at dyrke Heden, mergele og avle Korn. Men

ak: „Mens Græsset gror, dør Horsemor.“ Der kom Sygdom og Død til Huse, og vi sank ned i kulsort Armod. For at skaffe Brød havde jeg solgt mit møjsommeligt erhvervede Brudeudstyr paa nær et eneste Lagen, og to Sølvskeer, gammelt Arvegods, var ogsaa i Behold. Jeg tog Skeerne i Lommen og gik til en velstaaende, gift Ungdomsven, en Sønderjyde, og bad ham tage Skeerne i Pant for et Laan til to Skæpper Rug. Det gjorde mig godt, at Manden hørte venligt og forstaaende paa min Bøn, og jeg blev glad, da han tog sin Pung op, rakte mig fire Specier og sagde: „Put du dine Skeer i din Fek (Lomme), og her har du Penge til Brød“. Saadanne Træk glemmer en fattig Kone aldrig; thi „Betlerstav er tung at bære“.

I de fem Aar, vi var i Hejnsvig, havde vi fire Begravelser: Svigermoder og Sine døde, og to Børn døde af Strubehoste. Vi havde elleve Mark, da det sidste Barn døde; men det var næppe nok til Ligkisten. Snedkeren gav Henstand med Betalingen, og fra ham gik vi til Købmanden for at købe lidt til Begravelsen. Købmændene havde tabt saa meget ved fattige Folk, og i en vid Omkreds havde de ladet kundgøre, at de kun solgte mod kontant Betaling. Købmanden fik de elleve Mark, og nu havde vi Ligkisten og lidt at byde Følget paa Begravelsesdagen. Men saa lysnede det for os. En god Kone havde set, hvor fattigt vi havde det, og hvorledes vi stred for at undgaa Betlerstaven. Hun kom med en god Gave til os. Det rygtedes i Byen, og nu vilde alle være med at hjælpe. Gaverne og den store Deltagelse trøstede os. Jeg maatte ud at be-

stille en Kogekone. Paa Begravelsesdagen havde vi vore Naboer samlede, og vi kunde beværte dem vel med deres egne Gaver. Det mildnede vor Sorg over Barnets Død og vor Fattigdom. Jeg havde anraabt min Gud om at hjælpe os, og han bønhoerte mig. Min Mand og jeg blev bevaret i de tunge Dage, og vi blev begge rustede til at møde, hvad der siden vilde tyngte os. Vi vilde møde alt i den gamle Tro og synge:

„Tro paa din Jesus, saa bliver du stærk,
saa sejrer du i Prøvelsens Dage.

Hans er det ene, det underlige Værk.

God er han imod de svage.“

Vi brød atter op. 1869 kom vi til Kærbybjerg i Faaborg Sogn. Gode Venner hjalp os til en Byttehandel; og nu blev vi Selvejere, hvis vi da ellers kunde svare enhver sit. — Bygningerne var gamle og forfaldne. De smaa Ruder i Blyindfatning gav kun sparsomt Lys. Jorden var i ussel Drift, og der kunde kun holdes to Køer og to Stude, men der var gode Fremtidsmuligheder. — I de første Aar var Køerne smaa, smalle og magre, og Studene ligesaa. Køerne gav kun lidt Mælk, og Studene var ikke stærke. De fik for lidt og for daarligt Græs om Sommeren, og om Vinteren levede de ved Hø og Halm. Tit blev Naboerne bedt til Rejsegilde især i Foraaret, naar der manglede Hjælp til at faa en daarlig Hest, Stud eller Ko til at rejse sig. Dyrene fik, som Jens Nielsen i Vrenderup sagde, for lidt til at leve af det og for meget til at kunne dø.

Kunde vi faa Heden i Kultur, da kunde her skabes et Hjem, hvor en Familie kunde leve uden at

at være trykket af Næringsssorg. Vi var i vore bedste Aar, og vi tog fat. Vi strøg Sten og brændte dem i et Hul i Jorden. Tørvejord var der nok af. Det var kun Slidet, det gjaldt om. Vort Hus fik vi udbedret. Jorden blev mærglet, og megen god Hede kom under Plov. Det gik godt fremad for os, og dog var min Mand tit meget tungsindig. Maaske lod han sig mere end jeg kue af Hedens mørke og triste Flade. Han gemte sig tit hen i Sengen, kunde ikke komme op, frygtede for Udkommet, frygtede Livet og frygtede Døden. Da talte jeg opmuntrende til ham og viste ham, hvor godt vi nu havde det. Jeg spurgte ham, om han mindedes Aarene i Hejnsvig, hvor vi sad og pillede smaa Kartoffler, som vi dypede i Salt eller Meldyppelse. Saa levede han op igen og kunde arbejde med Lyst og Glæde.

Efter 27 Aars Slid var vi, som vi selv syntes, naaet om paa den sikre Side. Vi havde da en Besætning som paa en mindre Gaard i Eggen: 2 Heste, 6 til 8 Køer, en Del Ungkreaturer, mange Svin og mange Faar. Vi avlede godt; Besætningen øgedes, og Gælden formindskedes. Det bedste var dog, at vi ejede en Flok raske Børn, to Sønner og fire Døtre foruden de tre, som var døde. Den yngste Søn var 6 Aar, den ældste 23, og Pigernes Alder laa derimellem.

Men saa — saa kom det allertungeste, og det kender De jo altsammen. — — —

Saras Hjertestreng har begyndt at dirre. Kun et Øjeblik. Saa tager hun sig sammen igen, retter Ryggen og visker en Taare bort. Hun stiller ikke sine

Følelser frem til Beskuelse. For at skjule, hvad der gaar igennem hendes Sjæl, siger hun, som om intet har rørt hende: „Skal vi saa gaa til Kaffebordet!“ En velstaaende Gaardmandsenke har indbudt os, Stuen er festlig smykket, Bordet dækket med snehvid Dug, og Sara faar Hæderspladsen. Da hun mærker Kaffeduften, synger hun:

„Kaffetiden mig nu minder,
Duften mig i Næsen staar.
Kaffevenner sig indfinder
og til Kaffebordet gaar.

Jeg vil ingen Gerning øve,
før jeg faar den ædle Drik;
siden vil jeg alting føre
i sin Orden og sin Skik.

Har jeg Hovedve og Smerte,
er jeg sygelig i Sind,
er der noget fra mit Hjerte
faldet mig i Tanken ind —

Ingen Doktor kan mig skaffe
Mod og Helbred saa igen.
Kun den ædle, gode Kaffe —
derfor: ræk mig atter den.*

Saras Venner vil ogsaa være med. Hendes Sange og Historier smitter; men ingen kan synges og fortælle som hun. Ved fælles Hjælp faar vi Rede paa to Vers af en gammel Sang om gamle Tider:

„De war Skek i di gue, gammel Tier,
te vi fek wos naa Mjælk o naa Brø',
o da haaj vi naa Sul o wor Sier,
o wor Kinner di waa baade rund o røe.

O den Gaang war æ Folk ossaa stærker,
end som Tilfældet er no om Daw,
thi no goer jo hveranden o kwærker
o haar ondt i æ Hue o æ Maw.“

Først da Salme- og Sangbøgerne kommer frem, kan alle synge med. Sara kan mange Salmer udenad, og hun kan alle Vers i „Rosen blusser alt i Danas Have“.

For dem, som ikke kender Resten af Saras Historie, og det er vel faa uden for Faaborg Sogn, skal jeg kort omtale, hvad hun mere har oplevet. Hendes Mand gik jo syg i mange Aar, var sjælelig og legemlig syg, led af Tungsind og af — Kræft. Sara kalder det Flydekræft. Hun anede, at det gik mod Døden for ham, og hun bad om at maatte beholde ham. Hendes Bøn blev ikke hørt. Han døde brat den 10. August 1889. Sara frygter for, at hun har syndet, og at hun ikke har forstaaet at bede ret. Hun tænkte for meget paa sig selv.

Den første Tid i Enkestanden var svær for Sara at komme igennem. Hun kæmpede en fortvivlet Kamp paa Afgrundens og Vanviddets Rand. Hun betroede sig til Pastor Krog i Faaborg, og han hjalp hende

saa vel, at hun kom tilbage til sin Barnetro, sejrede over Fristelsen, fik Forvisning om, at hendes Mand havde det godt, og at hun selv skulde faa det godt. — Sara fik fornyet Kraft, og — det lyder underligt, men det er sandt — hun, det lille, spinkle Menne-ske, 50 Aar gammel, bestilte mere i Mark og Eng, i Stald og Lade end mangan en Mand paa hendes Alder. Hun holder ikke af at tale om det, og hun kunde aldrig falde paa at prale af det. Jeg havde hørt, at hun tærskede Korn, og jeg spurgte hende, om det var sandt. „Ja,“ indrømmede hun, „men jeg kunde ikke svinge en Plejl. Jeg sad paa mine Knæ og bankede Kornet af med en Stok.“ Arbejdet var hende en Hvile. Hun fik flere Kræfter ved at øve dem, hun havde, og hun lod være med at gruble over det, som selv de lærdeste ikke kan faa Klarhed over. Hun fandt Sjælehvile i Arbejdet.

Da Sara var nær 70 Aar, overlod hun Ejendommen til sin Søn Iver, som var gift med Ane Pedersen af Faaborg, og hun forbeholdt sig kun en meget lille Aftægt. De unge Ægtefolk vilde gøre det godt for Moder og Svigermoder. Sara var underlig, syntes mange. Hun kunde jo nu blive inde ved sin Rok og hjælpe til at passe Huset og Børnene. Men Sara vilde og skulde ud. Det var en Nødvendighed for hende, og det var der mange, som ikke kunde forstaa.

Der var en stor Grusgrav nær ved Hjemmet paa Kærbyerge. I Grusgraven var mange smaa og store Sten, og der laa store Dynger af Sten, dels ved Grusgraven og dels paa Marken. Hun prøvede, om hun ikke kunde slaa dem til Skærver. En gammel Stenhugger, Jens Bondesen, lærte hende at se paa

Stenene og rette Slagene, saa de sprang i Stykker. Jo mere hun øvede sig, jo bedre kunde hun. Skærverne blev til Læs og til Favne, og hun saa, at hun kunde holde en god Dagløn. Kræfterne øgedes, og Livsmodet voksede. Sara lod Folk snakke. Hun slog Sten, og hun tjente Penge. Til Vejen mellem Faaborg og Kærbyerge slog hun 16 Favne, og hun fik 12 Kr. for hver Favn. — Der kom Folk og tog et Billede af Sara, som hun sad der i Grusgraven og slog Sten. De skrev om hende i Bladene, og der blev digtet en Sang om hende, og den gik naturligvis paa Melodien „Jens Vejmand“.

Saa kom Krigsaarene. Folk blev sære, og Priserne blev sære. Sara havde lagt Hammeren, men nu 75—80 Aar gammel gav hun sig igen til at arbejde. I Tørvemoserne „stuede“ hun Klyne, paa Heden plukkede hun Lyng, og paa Marken udtyndede hun Roer. Da hun 80 Aar gammel maatte holde op med det altsammen, havde hun tjent saa meget, at hun kunde faa rejst en Mindesten paa sin Mands Grav. Paa Stenen staar hverken for lidt eller for meget. Der staar:

OLE NIELSEN

f. i Tirslund 29.-10.-1838

d. i Kærbyerge 10.-8.-1889.

I 1920 solgte Iver Nielsen Ejendommen i Kærbyerge og flyttede til et andet Sogn. Sara kunde ikke forlade sine kære, gamle Stuer og de kære Omgivelser. Hun blev saa længe, at Folk saa, hun bogstavelig krøb for at naa ind. Da gav hun efter og flyttede til Faaborg By, hvor hun nu bor hos sin Datter Marie,

der er gift med Snedkermester N. P. Nielsen. De har en stor Børneflokk, som nyder godt af Saras mange Viser og Historier.

Sara nyder Hvilen i sin høje Alderdom efter det travle og rastløse Liv. Hun gaar endnu jævnlig i Kirke, og hun gaar hen til Mandens Grav. Der ved Siden af skal hendes Støv hvile. Paa Mindesmærket er Plads til hendes Navn, Fødselsdag og Dødsdag.

Vi, som kender hendes Historie og har glædet os over hendes Sange, vil mindes et Vers, som hun tit sang:

„Fra Vuggen til min Kiste
er mine Grænser sat.
Dog intet jeg forliste, —
i Himlen er min Skat!“

2. Jydepotter og Lyngkoste.

De Sogne, hvor der i forrige Aarhundrede lavedes flest Jydepotter og Lyngkoste, laa alle Øst for Varde, og de vigtigste af dem var Faaborg, Øse, Starup og Ansager. Nord for Varde i Horne og Thorstrup blev der ogsaa lavet en Del.

De Oplysninger, som her skal meddeles om Tilvirkning og Forhandling af Jydepotter og Lyngkoste, har jeg dels fra Selvsyn og dels fra gamle Pottekoner og Kostebindere samt fra Pottemænd.

Leret, som anvendtes til Jydepotter, maatte være godt, og for at faa det, som egnede sig bedst, maatte det tit hentes indtil en Mil borte. I Starup arvendte man Ler fra Øse og i Faaborg dels fra Øse og dels fra Vejrup.

Leret blev undersøgt af kyndige Folk, men ingen kunde sige noget bestemt om det, før det var prøvet. Visse bestemte Egenskaber maatte det dog have. Det maatte være fri for Smaasten og Planterødder. Var der iblandet Muld, Mor eller lignende, brændte disse Bestanddele bort, og Pottetøjet blev utæt. Der brugtes gult og fedt Ler, og der blev sat en Del fint

Sand til, fri for Smaasten og skadelige Stoffer. Leret skulde ligge opkastet mindst en Vinter, for at Frostene kunde indvirke paa det.

Tidlig i Foraaret begyndte Arbejdet for Pottetekonen og Pottepigen. Manden eller Karlen tog ved samme Tid Tørvespaden paa Nakken og gik ud paa Heden for at grave Tørv til Brændingen.

Leret blev tilberedt i Pottestuen, en rummelig Tre-Fagstue med lerstampet Gulv og med mange smaa, men lave Vinduer. Af Bohave var der i Reglen kun Skamle, Bænke, Borde, Tremmer og Hylde. Maaske stod der dog ogsaa en gammel Dragkiste og et Par gamle Stole med Sæder af snoede Halmbaad, og maaske hang der et Stueuhr paa Væggen. — Her ser vi nu Pottetekonen i Virksomhed. Leret bærer hun ind i Stuen og breder det ud paa Gulvet. Sand og Vand bliver tilsat, og Massen blandes godt. Nu lægger Pottetekonen Strømper og Sko (Træsko) og giver sig til at ælte Leret med de nøgne Fødder. Det tager lang Tid, inden Leret er færdigt, og det er et strengt Arbejde, men det anses for et sundt og godt Arbejde. Naar Leret er æltet tilstrækkeligt, maa det ligne en fast Dejg. Det bredes saa ud i et tykt Lag over Gulvet og skæres paa Kryds og tværs i større og mindre Stykker, stødes lidt paa Kanter og Hjørner, lægges til en Side og dækkes med gamle Sække og aflagte Klæder.

Pottetekonen tager Plads paa en Stol eller en Skammel, hvor Lyset falder godt ind til hende. Ved Siden af hende staar en Potte med Vand og deri en Klud. Paa en Skammel ligger nogle faa og simple Redskaber. Paa sit Skød anbringer hun „æ Grydfjæl“,

et Bræt paa omtrent 1 Alens Længde og $\frac{1}{2}$ Alens Bredder. Vi ser, hvorledes en almindelig Jydepotte laves, og Fremgangsmaaden er i Hovedsagen den samme for alle Former af Pottetøj.

1. Behandling. Efter at Grydefjælen er fugtet med Kluden tager Pottekonen et passende Stykke Ler op paa det. Stykkets Størrelse retter sig efter Størrelsen af den Potte, som skal laves. Der er ikke noget Drejelad, som i de almindelige Pottemagerier. Her drejes derimod Lerklumpen rundt paa Brættet med venstre Haand. Med højre Haands Tommelfinger og siden med hele Haanden udhules Lerklumpen. Pottens Størrelse bliver bestemt, og man ser „æ Brej“, den udbøjede Kant, og en Fordybning ned i Klumpen. Den ufærdige Potte sættes til Tørre i 1—2 Dage, og maaske bæres den ud i Solen.

2. Behandling. Nu skal Potten „taanes“, det vil sige, gives den udbuede Form i Bunden. Den tages op paa Grydefjælen, og der benyttes et „Taanjern“ eller en „Taansten“, som har en buet Form. Atter sættes Potten hen i et Par Dage, og er Vejret godt, sættes den ud i Solen og Vinden.

3. Behandling. Nu benyttes „æ Skaukniv“, en Skrabe-kniv, enten af haardt Træ eller af Jern, et Tøndebaand eller lignende, slebet paa den ene Kant og omviklet med et Stykke Tøj paa den Ende, som tages i Haanden. Med denne simple Skrabe-kniv fjernes nu alt unødvendigt Ler fra Pottens Overflade. Der skal megen Øvelse til med Fingrene at undersøge, om Potten har samme Tykkelse overalt. Snart maa der fjernes noget Ler, og snart maa der lægges et Plaster paa. — Skal Potten forsynes med Tær,

afmærkes Spidserne i en ligesidet Trekant, og tre smaa Lerklatter indælttes i Pottens Bund. Skal Potten have Ører, indsættes de under første Behandling. — Med Bunden op tørres nu Potten i 3—4 Dage og bliver lys og haard.

4. Behandling. Derefter skal Potten „glaases“, have Glassur, og dette sker paa følgende Maade. Med Kluden, som er dyppet i Mergelvand, bliver Potten fugtet, og naar den igen er tør, benyttes en „Glaasstien“, en glat Kiselsten af Form som en Tommelfinger. Potten tages op paa Skødet og drejes rundt med venstre Haand, mens den ivrigt gnides med Stenen i højre Haand.

Nu er Potten færdig til at sættes i „æ Braandhus“, Røghuset. Dette Hus er bygget over et Hul i Jorden, 2 Alen dybt og 4—6 Alen langt og lige saa bredt. Over Hullet er der rejst Spændetræer, og paa dem er der lagt Lægter og gamle Bræder, som derefter er dækket med „Flauer“, store Græstørv. Der er en lille Indgang og smaa Trappetrin ned i Huset, som er forsynet med Tremmer og Hylder helt op til Rygningen. Her bliver nu Pottetøjet anbragt, ikke for at brændes, men for grundigt at tørres og røges. Der brændes Lyngtørv paa Husets Bund, og Røgen trækker ud gennem et Hul ved Indgangen. Der fyres i 3—4 Dage, og der brændes en Mængde Tørv.

Brændingen foregaar derefter en Dag i stille og tørt Vejr, helst hen imod Aften. Udenfor Gaarden eller Huset og nær ved „æ Braandhus“ er „æ Pøtt“, hvori Potterne brændes. „Æ Pøtt“ er en rund, aaben Plads, 5—6 Alen i Tværmaal, og Størrelsen kan rette sig efter Brændingens Størrelse. I Bunden af

Pøtten lægges et Lag Lyngtørv med Lyngsiden op. Alle i Huset maa nu hjælpe til og i en Fart bære Potterne fra „æ Braandhus“ hen i „æ Pøtt“, for at Brændingen kan begynde, inden Potterne bliver kolde. De mindre Potter anbringes i de større, og alle Potter sættes tæt sammen med Bunden op. Naar Potterne er anbragte paa Brændingspladsen, bliver der strøet et tyndt Lag Halm eller Lyng over dem, og derover bliver lagt et Lag Lyng- eller Hedetørv. Saa bliver der tændt op flere Steder i Kanten, og nu er det alvorligste Øjeblik inde. For megen Blæst og for stærk Brand kan ødelægge Potterne. Lader en Potte sig se, før Brændingen er forbi, maa den dækkes med en Tørv. Brændingen tager 3—4 Timer, om alt gaar vel.

I Potteegne var der Forkærlighed for de mange Blus, der saas rundt omkring. Yngre og ældre samledes ved Pøtterne, samtalede og gav gode Raad. Der fortaltes Historier, og der dansedes en Time eller to paa en jævn og aaben Plads. Sjældent var en Spillemand til Stede, og sjældent havde de dansende Sko paa Fødderne. Men Moroen var stor, og alle følte sig som hinandens Lige.

Det var et daarligt Tegn, hvis man hørte, at Potterne „skruppede“, sprang i Stykker eller fik Revner og var værdiløse. En gammel Pottekone har fortalt: „To „Ildninger“, det som brændtes paa een Gang, mislykkedes, fordi Potterne „skruppede“, og vi maatte søge Raad hos en klog Mand i Øse. Han gav os tre Sedler, hvorpaa der var skrevet noget. Den ene Seddel skulde vi grave ned i „æ Pøtt“, den anden

i „æ Braandhus“ og den tredje i „æ Pottestou“. Derefter lykkedes Brændingen“.

Efter Brændingen blev der dækket 2—3 Tommer Jord over „Ildningen“, og 3—4 Timer derefter, helst dog Dagen efter, blev Pøtten aabnet, og de endnu varme Potter toges op af den varme Aske med „æ Ildfork“, og de anbragtes i en Kreds omkring Pøtten. Naar Potterne var kolde, blev de eftersat og baaret ind i Pottestuen, hvor de stabledes op, hver Slags for sig. De var nu færdige og kunde afhændes til Pottemændene.

En Ildning indeholdt i Reglen tre „Snes-Tal“ eller et halvt Læs. — Det Pottetøj, som brændtes til Salg, bestod af:

Store Gryder, som kaldtes „28 Tals Hundsbøtter“,
og en af dem kunde rumme en Spand Vand.

Mindre Gryder (30 Tals Gryder).

Potter (32 Tals).

Mindre Potter (60 Tals).

Flakninger (40 Tals). Brugtes som Stegepander.

Mindre Flakninger (50 Tals).

Smaa Pander (60 Tals).

Mindre Pander (80 Tals).

„Haalpander“ (80 Tals).

„Haalpander“ var smaa Pander uden Tæer eller Ører, men forsynet med en lille, kort Halestump til at gribe om. De brugtes meget til at koge Fløde i, og Fløden blev tykkest, naar den var kogt i „æ Haalpand“.

Foruden disse mere gængse Handelsvarer lavedes der efter Bestilling enten af Pottemanden eller af Folk i Egnen nogle meget store Gryder, som kaldtes

Forsamlingsgryder. I saadan en Gryde kunde koges 4 á 5 Pund Ris i 18 Potter Mælk. Brugtes Forsamlingsgryden som Suppegryde, maatte man benytte den med stor Forsigtighed. Det skete, at den „skruppede, og den dejlige Suppe spildtes.

At beskrive de forskellige Ting, som en Pottetkone kunde lave, vilde føre for vidt. Her skal blot nævnes Ting som Støbegryder, Mælkefade (sorte „Sætter“), Flødespande, Øltragte, Kaffekander, Skum- og Grydeskeer, Lysekærter, Legetøj i eventyrlige Former og Askebægre i Form som smaa Gryder med Ører og Tæer.

Pottemændene købte i „Snes-Tal“, men solgte stykkevis. Et „Snes-Tal“ kunde sammensættes paa forskellig Maade efter Pottemandens Ønsker, men Betalingen var den samme, hvad enten han ønskede større eller mindre Gryder, Potter eller Pander.

Et „Snes-Tal“ kunde bestaa af mange forskellige Genstande og fremstilles paa ni forskellige Maader:

1.	28 store Gryder og 28 Potter	56 Stk.
2.	30 mindre do. og 30 mindre do.	60 —
3.	32 Potter og 32 mindre do.	64 —
4.	60 smaa Potter (3 Tals)	60 —
5.	40 Flakninger (2 Tals)	40 —
6.	50 mindre do. (5 Stk. til 2 Tal)	50 —
7.	60 Pander (3 Tals)	60 —
8.	80 mindre do. (4 Tals)	80 —
9.	80 „Haalpander“ (4 Tals)	80 —

Prisen paa et „Snes-Tal“ var stigende fra 4—7 Kr. indtil i Slutningen af Aarhundredet, da Tilvirkningen og Handelen saa godt som ophørte. De emailleerede Gryder og Potter gjorde det forbi med Jydepotterne.

Den gamle Hjemmeindustri maatte standse. Askebægre var for ubetydelig en Vare til at fri Jydepotterne fra at forsvinde. Dertil kom ogsaa, at Pigerne ikke holdt af at lære Haandværket. Det var en alt andet end fin Bestilling at lave Jydepotter.

Af „Dagbogsoptegnelser“ af Lambert Lauridsen i Starup, født 5. September 1830, ser vi, hvem der lavede Jydepotter, og hvorledes en Pottepige blev lønnet. Her skal kun anføres et kort Uddrag, der viser Potteindustriens Betydning for henved hundrede Aar siden. Lambert Lauridsen skriver:

„Mine Forældre havde sidst i Fyrrerne lejet en Pottepige. Det var meget almindeligt der paa Egnen den Gang, og naar man havde Held ved det, kunde man nok tjene en god Sommerløn derved.

Der var i den Tid god Afsætning paa de saakaldte Jydepotter. Min Fader skulde have Halvdelen af Fortjenesten mod at skaffe Materialerne til Veje og yde Kosten. Imidlertid fik min ældste Søster lært Haandværket og drev det i nogle Aar.

Det var intet fint Haandværk. Leret blev æltet med Fødderne, og Potterne blev dannet med Hænderne; men der blev sagt den Gang, at „en skiden Haand kunde give en ren Skilling“. Der var mange her i Vestjylland, der drev det paa samme Maade som mine Forældre, og de, der havde en større Gaard, kørte selv Potterne til Kolding. Derfra kunde de faa Korn med hjem til Føden; thi her paa Vestkysten var der saa godt som ingen Omsætning. I den Tid mente de fleste, at Hede og Mose var der ingen Ting at gøre ved udover, at man kunde skære Tørv og plukke Lyng derpaa, og det var ikke saa sjæl-

dent, at der blev bjærget Lyng til at fodre Kreaturerne med.

Der var meget Arbejde for os paa Gaarden. Leret til Potterne var vanskeligt at faa; vi maatte hente det vest for Hostrup By i Øse Sogn, ca. 1 Mil borte, og 50 Læs Hedetørv kunde der nok bruges en Sommer til at brænde Potterne ved.“

Revlingris til Lyngkoste voksede rundt om paa Heden. I Sommertiden og især om Efteraaret blev der plukket store Dynger, og man saa Mænd og Kvinder komme fra Heden med en Dragt Ris paa Ryggen saa stor, at man bagfra kun saa Benene, som bevægede sig mod Hjemmet. Gamle Folk og Børn saa man tit gaa paa Heden og pille Revlingris op med en Lyngkrog. Medens kun udlærte og øvede Kvinder kunde lave Jydepotter, kunde næsten alle i en Familie hjælpe til ved Kostbindingen.

Risene maatte først tørres godt, og derefter skulde de „afbrummes“, det vil sige, at de mange smaa og spidse Blade eller Naale skulde fjernes. Dette kunde ske ved, at Risene tørredes godt i Solen i varme Sommerdage eller ogsaa i klar og streng Frost. Man slog og gned Risene enten mod en Mur, et ujævnt Bræt eller en Plade fra en Pillekværn. Ved denne Fremgangsmaade blev Risene ikke saa pæne, og man valgte helst at opvarme dem enten i et Jordhus, hvor der brændte Lyngtørv, eller ogsaa foran Ovnmundingen, naar Ovnen varmedes til Bagning. Brummen blev derved lettere at fjerne, og Risene fik en smuk lysgul Farve. De afbrummede og i store Knip-

per bundne Ris gemtes hen paa et tørt Sted, og der var stadigt Arbejde med at binde dem i Koste eller „Limmer“, som de kaldtes i Vestjylland. I Handels-sproget gik de under Navnet Lyngkoste. De er endnu vel kendte, og de benyttes almindeligt i Hjemmene paa Heden; men de har ikke længere nogen Betydning som Handelsvare. — De blev bundne med lyse Vidjegrene af Eg, Hassel eller Pil.

Risene skulde dukkes op, samles i regelmæssige, smaa Dukker eller Haandfulde med alle Rodender i samme Højde. Dette Arbejde udførtes af Børn og gamle. Selv en blind kunde dukke op.

Lyngkoste blev meget brugt især i Jylland og paa Fyn. I Lo og Lade var de næsten uundværlige. Man fejede ogsaa Stuerne med dem, og det var en Glæde for Husmoderen at tage en ny Kost i Brug, ogsaa blev der tit sagt: „Ny Koste fejer bedst“. Der skulde nok blive afsagt en Dom over den ny Kost, over Manden, som havde bundet den, og over Pottemanden, som havde solgt den.

Alle var ikke lige dygtige til at binde Lyngkoste. Nogle satte en Ære i at binde mange Koste paa en Dag, og andre øvede sig i at binde de kønneste og de bedste. Selvfølgelig rettede Priserne sig efter Varernes Kvalitet. Jørgen Hjort i Agerbæk, sagde man, kunde binde 100 Koste i et Døgn, men de var saa smaa og daarlige, at han kun fik fire Øre for Stykket. Den almindelige Salgspris, som Binderne opnaaede, bevægede sig mellem 10—25 Øre pr. Stk.

Binderne solgte til Melleghandlerne, i Reglen velstaaende Gaardmænd i Byen eller Sognet. Det skulde snart spørges, hvor man fik den højeste Pris enten

i kontante Penge eller i Fødevarer. Senere saa Købmændene deres Fordel ved at opkøbe Kostene.

Der blev bundet en Mængde Koste i Sognene Øst for Varde. I Aaret 1880 kunde Købmand Jes Petersen i Faaborg fremvise et Lager paa 5—6000 Stk. Gamle Anders Kirkegaard i Vrenderup skal dog længe før Købmand Petersen have haft et meget større Lager. Da der kom Bane til Bramminge, saa man jævnlig Læs saa store som Kornlæs blive kørt til Stationen.

Pottemændene købte Lyngkostene enten af Binderne eller af Mellemandlerne, og de forhandlede dem sammen med Jydepotterne.

Jydepotter og Lyngkoste solgtes mest i Jylland. Pottemændene fra Vardeegnen var vel kendte. Mange kørte endog helt ned i Holsten. Jo længere de drog bort, jo større Pris opnaede de i Reglen.

Pottemændene fra Faaborg Sogn havde opdaget, at Fyn var en udmærket Handelsplads, og fra Fyn vovede de sig længere frem, endog til København, hvor de dog mest afhændede Varerne til en eller anden driftig Jyde, som forstod at gøre Forretning.

Pottemanden fortæller.

Pottemanden er Niels Herman Nielsen, en gammel, vel kendt Pottemand, Søn af en lige saa kendt Pottemand af samme Navn, men med Tilføjelsen den ældre. Begge har beboet Fødegaarden i Rodebæk i Faaborg Sogn, og de har begge drevet Pottehandelen paa Fyn, Faderen i 50 Aar og Sønnen i 25.

Niels Herman Nielsen den yngre fortæller.

Min Fader er født 1824. Da han var 20 Aar gammel, begyndte han at handle paa Fyn med Jydepotter og Lyngkoste, som han købte i sin Hjemegn, mest i Faaborg Sogn. Han kørte dem selv til Fyn og solgte dem der. Et jævnt stort Læs havde han i 3 „Snes-Tal“, 5-600 Lyngkoste og en Del Karskrubber.

Foruden min Fader var der flere i Faaborg, som drev Forretning paa Fyn. Der var Lokkemændene og Katbøllerne, der var Agervigerne og Gavlbjærgene, og der var Jens Clausen og Niels Knudsen. Den sidste kørte endog med Stude, og i „Bissevej“ kunde han kun køre om Natten. — De medbragte Varer solgtes med god Fortjeneste, og meget blev købt af Fynboerne, kørt hjem og solgt til Vestjyderne. Pottemændene var dygtige til at regne, og de var øvede i at prutte.

I 1868, da jeg var 11 Aar, var jeg med min Fader paa Fyn for at hjælpe til ved Handelen, og vi var da til det store Sankt Hans Marked i Odense, et Marked som var meget vigtigt for Pottemændene. Det gjaldt om at faa en god Plads paa Torvet, og tit kørte Pottemændene om Kap for at opnaa en saadan. Ved dette Marked saa jeg en Række Pottetogne staa ved St. Knuds Kirke og talte 14 af dem. Da Markedet sluttede, var næsten alle Potter og Lyngkoste solgte.

Flere af Pottemændene tog i Fortjeneste, hvad de kunde opnaa. Andre nøjedes med en rimelig Fortjeneste, og de kunde ad Aare gøre Forretning, naar de var kendte og vel omtalte. Paa Lyngkoste og Karskrubber (ogsaa af Revlingris) var den alminde-

lige Fortjeneste Skilling paa Skilling, altsaa Udsalgsprisen dobbelt saa stor som Indkøbsprisen. Paa Jydepotter var Udsalgsprisen almindelig 4—5 Gange Indkøbsprisen.

Pottemændene handlede med meget. Naar de kom hjem i Efteraaret, havde de tit et Par Sække Flormel i Vognen, og det blev solgt pundvis til Naboerne. En Pottemand fandt paa at købe Stykkesmør i Jylland, og han solgte det i Assens. Han lod Trommen gaa, og Udraaberen fik Paalæg om at raabe: „Godt jysk, fint Smør! 1 Mark og 8 Skilling Pundet“. Om Fynboernes Dom om Smørret og om Pottemanden melder Historien intet.

Hvad Pottemændene saa paa Fyn, og som kunde sælges i Hjemegnen og give Fortjeneste, var de Købere til. Foruden Vognskrinet medførte de tit en større Kiste med koblet Laag. Den stod gemt under Lyngkostene, og den indeholdt sjældne og værdifulde Handelsvarer, lovlige og ulovlige.

Hestehandelen blev drevet ved Siden af Pottehandelen. En Pottemand rejste til Fyn med en gammel Krikke og kom hjem med en god Hest.

Mange halvgamle Stadsvogne, hvor Agestolene hang i Læderremme, var for simple for Fynboerne, der gerne solgte dem til en lille Pris. Pottemændene købte mange af dem og solgte dem til Jyderne med en rigtig god Fortjeneste. Det er jo en gammel Historie, at halvgamle Vogne og halvgamle Præster mødtes i Fredericia. De første rejste mod Vest, de sidste mod Øst.

Uhre var ogsaa en almindelig Handelsvare, især de gamle „Halvanden Kasses Uhre“ eller „Kapseluhre“. Nogle kaldtes „Hunuhre“, og de havde Nøglehullet i Skiven. Disse gamle Uhre købtes for 3 á 4 Kr. Stykket og solgtes for mere end det dobbelte.

Gamle Hesteskosøm købte Pottemændene hos Smededrengene for 2 Kr. for 100 Pund. De solgtes til Købmændene hjemme og betaltes med fem Gange saa meget. Sømmene var meget efterspurgte og benyttedes til Træskobeslag.

Vi handlede efter den gamle Anvisning: „Det, man kan „prede“, prutte af, er lettest betalt“ og „Prede nøje og betale ærlig er lovlig Handel“. Det var dog i mange Retninger et usundt Liv, vi førte, og der var mange Fristelser, som ikke alle kunde staa for. Mange tjente sig en Formue, og den kom dem tilgode, saa deres Jord hjemme kunde forbedres, og Besætningen forøges. — Fynboer og Jyder lærte hverandre at kende, og der grundedes Venskaber, som fik Betydning i flere Slægtled. Hjemme havde Jyderne lært: „Ærlighed varer længst“. Ved at komme ud og handle erfarede de det og rettede sig efter det.

Mange betegnende Historier fortælles om Pottemændene, og jeg gengiver nogle af dem:

En ung og uerfaren Pottemand havde kørt for hurtigt med Resten af sine Potter og ikke passet paa at faa dem godt gemt i Lyngen. Følgen var blevet, at Potterne var tørnet mod hverandre, hvorved en Del var gaaet i Stykker og flere havde faaet Revner. Skaarene kastede han ud, men de revnede Potter maatte kunne laves i Penge. Han havde hørt og set, hvorledes gamle og drevne Pottemænd bar

sig ad, og nu skulde han prøve det samme. Han holdt i en Allé under nogle høje Træer. Med Vognbeg tættede han alle Sprækker og strøede Sand paa. Da han var færdig, kom en Mand til Syne i et Træ og spurgte, om Potterne nu var gode. Den unge Pottemand blev baade flov og skamfuld. Han skyndte sig ud af Byen, begravede Resten af sine Potter og rejste hjem efter en ny Forsyning. Han havde godt af denne Ydmygelse, og han fik lært, at en Mand altid maatte handle saaledes, at han kunde bevare Agtelsen for sig selv.

En Pottemand maatte søge ind til en Smed, fordi der var gaaet en Hesteko løs. Mens Smeden staar og lægger Skoen om, spørger Pottemanden: „Hvad tager I her paa Fyn for at lægge en Sko om?“ og han føjede til: „Hjemme faar vi saadanne smaa Tjenester gratis“. Smeden svarede, at det skulde han sige, naar han var færdig. Da Skoen var lagt om, tog Smeden sin Pung op, rakte Pottemanden en Firskilling og sagde: „Hils Smedene hjemme i Jylland og sig til dem, at Smedene paa Fyn er saa vel stillet, at de giver Penge for at faa Lov til at arbejde“.

„Gud naade os alle tretten,“ sagde Pottemanden, han væltede med alle sine Potter og tænkte paa de tolv hjemme.

En anden Pottemand klagede, da han var væltet med Potterne, at han havde intet Held. „Du havde for meget,“ svarede en anden Pottemand.

Det var nok Bertel fra Vettarp, Ovtrup Sogn, som drog ned gennem Sønderjylland til Holsten med Potter og fik rivende Afsætning, fordi han tog Skaarene af gamle Potter for ny. Han stod sig godt ved den

Handel, for han tog lige saa meget i Bytte, som han ellers tog for ny Potter, og der var Tilfredshed paa begge Sider. Men saa blev det opdaget, at Bertel kørte Skaarene ud i Gadekæret, og saa maatte han skynde sig ud af Byen.

De gamle Vogne klagede sig, naar de skulde op ad Ollerup Bakke, og Pottemændene kunde godt høre, at Vognene sagde: „Oller der op!“ Saa gammel er Pottehandelen paa Fyn, at Pottemændene siger, at de og deres Vogne har givet Byerne Navne som nu her: Oller der op eller Ollerup.

Pottemændene var jo nok tit smaalige og beregnende — de mødte jo ogsaa megen Smaalighed og Beregning hos dem, de handlede med — men mange af dem var skattet for deres Tjenstvillighed. Her er et Eksempel:

Den 28. Marts 1865 døde Pastor Svendsens Svi-germoder i Faaborg Præstegaard, hvor hun havde midlertidigt Ophold. Hun hed Kirstine Nicoline Funck og var Enke efter Palaisforvalter Andersen i København. Det var et Løfte, at døde hun udenfor København, skulde hendes Lig føres dertil og begraves der. Nu blev det Pastor Svendsens Opgave at indfri dette Løfte. Han sendte Bud til min Fader, Niels Herman Nielsen den ældre, der den Gang var en erfaren Pottemand, vant til at rejse paa Fyn, om han vilde paatage sig at køre Svi-germoderens Lig til Nyborg, og hvad han vilde have for det. Min Fader var villig til at køre, og Prisen satte han til 16 Specier (64 Kr.). Præsten havde ikke Raad til at give saa meget, og der blev intet bestemt om Turen ved den første Samtale. Dagen efter gik min Fader

op til Præsten og tilbød at køre for det halve, hvis han maatte faa Lov at tage et lille Læs „Limmer“ (Lyngkoste) med, som han kunde dække over Kisten og sælge paa Fyn efter at have været i Nyborg med Liget. Præsten gik ind paa Forslaget. Der blev sendt Bud efter Kirkesangeren, og der blev sunget et Par Salmer. Præsten holdt en Ligtale over sin Svigermoder, og min Fader kørte med Liget og med Limmerne til Nyborg. — I Kirkebogen for Faaborg Sogn staar der i en Anmærkning til den 70-aarige Frues Død: „Liget ført til Holmens Kirkegaard ved København“.

Peder Hinum var en kendt Handelsmand fra Grindstedegnen. Han handlede udelukkende med Jydepotter og Lyngkoste, og han kunde altid gøre Forretning, hvor han kom frem, fordi han havde bestemte Priser, baade naar han købte, og naar han solgte. Han købte i Vardeegnen og solgte paa Fyn. Anders Kirkegaard i Vrenderup var Mellemand mellem ham og Befolkningen i Faaborg og Omegn. — Peder Hinum var ugift, meget religiøs og meget tungsindig og grublende. Han efterlod sig 14000 Rigsdaler, som han havde tjent ved at handle med Jydepotter og Lyngkoste.

---

3. Gilder.

1. Bindegilder.

END'-GILD' maatte den løse sig ved, som var bundet med Ærebaand og Bindebrev“, der blev benyttet som en morsom og uskyldig Spøg blandt de unge Karle og Piger.

Paa Tamperdage og Fødselsdage maatte de tage sig i Agt, thi da kunde den, som troskyldigt tog et Bindebrev i sin Haand, blive bundet. Karlen eller Pigen kunde kun fri sig for Baandet enten ved at løse alle Knuder og Gaader, som Bindebrevet indeholdt, eller ogsaa ved at gøre et Gilde. Den, man agtede at binde, skulde narres til at tage Bindebrevet. Han eller hun maatte tage det frivilligt, og der krævedes megen Snildhed og Omtanke af begge Parter. Bindebrevet, dets Udseende og Indhold, Gaader og Rim, den ligefremme Mening og den dulgte, gav i lang Tid Stof til Samtale mellem unge og gamle, Slægt og Venner.

Til Bindegildet blev indbudt Slægt og Venner paa begge Sider. Man gjorde sig tilgode med, hvad Huset formaaede at yde, og de unge fik Lov til at træde en Dans.

Hos Banned Haahr paa Hejbøl i Lønne Sogn gemmes et Bindebrev fra 1827, skrevet til Martin Pedersen Haahr i Hovstrup. Det er et smukt Stykke Papir, 40×32 cm. Omkring Skiven i Midten, 21 cm i Tværmaal, hvorpaa selve Brevet er skrevet, er draget fire Cirkler, og i de tre Bælter mellem Cirklerne er Papiret gennembrudt, saa der ses Egere, Hjul og Buer. I hvert Hjørne er der større og mindre Hjul og en Engel, som blæser i en Basun. Alt er smukt og regelmæssigt udført, og der er anvendt smukke gule, brune og grønne Farver.

Bindebrevet lyder saaledes:

En Ærebaand til Ungkarl Martin Pedersen Haahr
i Hovstrup.

Jeg vaagnede i Morges saa tidlig op
og som sædvanlig tog Klæder paa min Krop.
Jeg tænkte ved mig selv, hvad mon det betyder,
at al Ting er saa lystigt og saa dejligt sig fryder.
Da tog jeg i Hænde Almanakken ret snart,
og Tamperdag fandt jeg rigtig med en Fart.

Det randt mig straks i Sinde,
at jeg dig vilde binde.

Derfor du nogle Ord tilstilles af Bibelens rene Lære;
kan du mig dem forklare, skal du ej bunden være:
Hvo var det, som paa Bjerget stod med Længsel at
beskue
den Ting, han dog ej kunde faa for Vantros Pil og
Bue?

Kan du vel sige mig, hvorfor at David ej maatte
bygge
et Hus for Herrens Pagtes Ark og Cerobimens
Skygge?

— — — — —
Der var en Mand saa vel bekendt, i Skriften vi
befinder,
en Pig i Honning dypped han, derved han sig
forsynder,
fordi han tog det i sin Mund, og derom Lod blev
kastet
imellem Faderen og Søn, og Sønnen blev antastet,
at han som skyldig skulde dø, men Folket hannem
frelste;
han vundet havde Sejer stor, derfor de hannem
elskte.
Han roste af den Honning-Slik, hans Øjne de blev
klare.
Han vidste ikke, at der var for ham saa stor en
Fare.
Nu har jeg ikke længre Tid til saadant Værk at lave.
Sig mig, hvad er den bedste Skat, et Menneske kan
have?
Nu er du vistnok bundet, det kan du vel forstaa?
Jeg tænker, du med Ære snart løser dig derfraa.

Længe at leve og lide vel
ønsker jeg dig til Liv og Sjæl
tillige med din Ven, den kære,
i Velstand, i Fryd og i Ære.
Hymens Lænker eders binder,
eders Liv som Bækken rinder.
Mer at ønske jeg ej ved.

— — — — —
Lønnestak, den 7. Marts 1827.

Ane Mettea Jepsdatter.

Et andet Bindebrev røber maaske tydeligere, hvad der ligger bag ved:

Een stiller sine Snarer ud
for Harer og for Fugle —
en anden tager Bøss' og Krudt
og lader med en Kugle.

Jeg vil mig ej umage saa
for vilde Dyr at fange —
de tamme vil jeg passe paa,
de ere ej saa bange.

En liden Silkebaand paa Stand
jeg rækker dig med Ære.
Om du ej Knuder løse kan,
da skal du bunden være.

II. Julegilder.

Julen varede fra Juleaften til Dagen efter Hellig Tre-Kongersdag, og i den Tid holdtes de fleste Julegilder. Tit blev der ogsaa holdt et Julegilde hen paa Vinteren efter en eller anden Familiefest.

Der blev holdt Julegilde i ethvert Hjem, og Gildets Størrelse var bestemmende for, hvor mange Julegilder Familien blev bedt ud til. Børn og unge, gifte og gamle Folk glædede sig ved Julegilderne, talte længe om dem og gjorde Sammenligninger. Tjenestefolk var Sønner og Døtre af Folk i Egnen, og de nød samme Ret som Hjemmets Børn. — Stuerne var ikke for pæne til at benyttes, og ingen var for sim-

pel til at komme ind i dem. „Æ stue Stou“, den store Tre- eller Firefagsstue, var jo netop indrettet af Hensyn til Gilderne i Hjemmet. Der var ingen bonede Gulve, og det hvide Strandsand blev fejtet bort, inden Dansen begyndte.

Julegilderne holdtes om Aftenen, og da tændtes de store, tykke og glatte Julelys, som der var gjort særlig Flid paa ved Støbningen i Efteraaret. De stod paa Bordene i blanke Messingstager, og de anbragtes i Kærter paa Hylde og Møbler.

Gæsterne bød Godaften og en glædelig Jul, og Manden eller Konen svarede: „Tak o sjæl de sam!“ eller „Tak i lige Maade“. De blev ikke straks anmodet om at tage Plads ved Bordene, men Husets Datter eller en Pige af Nabolaget kom med en stor Bakke, fyldt med hjemmebagte Kringler og Smaakager i mange forskellige Former, og hun bød: „Væ saa gue!“ Til Brødet fik Gæsterne en Skænk. Mændene fik Brændevin, og Kvinder og Børn fik blandet Brændevin og Sirup i store Glas, som gik fra Mund til Mund. Paa Bordene stod store Ølkruse, og enhver maatte smage paa Juleøllet.

Gæsterne tog nu Plads ved Bordene, hvorpaa der stod Tallerkener med store Stabler af Smørrebrød, udelukkende Sigtebrød, vel smurt og med rigeligt og godt Paalæg. Dertil blev der budt Kaffe, og Mændene fik en Kaffepunch eller to. Flere Gange i Løbet af Aftenen blev der budt en Bid Brød og en Dram, og man fik Smørrebrød, Julekage, Søsterkage, „Kowringer“ (smaa, runde Sigtebrød, skaarne i Skiver, som var smurte med Svinefedt) og dertil Snapse og Øl, Kaffe og Kaffepunch. Naar Tungebaandene

først var løsnede, kom jydsk Vid og Lune frem, og Gildet fik da et hyggeligt Præg. Nogle fortalte om egne og andres Oplevelser, og undertiden læstes en Historie i den ny Almanak.

Ved de mindre Julegilder gik Tiden med Kortspil, først om Pebernødder, Juleknas og Æbler, og siden spilledes der Brus, Rakker, Sorteper o. lign. Nogle havde stor Færdighed i at gøre „Kunster“ og at spaa ved Hjælp af Kort og viste sig i Besiddelse af en mystisk Tryllekraft. — Mænd og Karle spillede Trekort og en Skillling for Stikket, undertiden højere Spil. Beterne skreves med Kridt paa Bordpladen. De blev mange og store, men Skoserne ved dem var som oftest værre end Tabene. — Nogle Kvinder og store Drengene spillede Femtenstreger og havde megen Morskab derved. Der var kun faa Skillinger sat i Vove, men det var ydmygende at tabe. — Der blev vundet og tabt, talt og let, truet og trumfet, stukket og spillet ud, og ikke sjældent fik Nederlag og Sejre en Adresse, som var uforstaaelig for uindviede.

De store Julegilder var dels for de gamle (gifte) og dels for de unge. Smaabørn var med ved de gamles Julegilde og større Børn ved de unges, hvor der blev danset til langt ud paa Natten, tit til den lyse Morgen. Der dansedes Vals, Hopsa og forskellige Ture som Svebs, Polsk og Firtur. Børnene dansede midt i Rundkredsen. De lærte tidlig at danse, øvede sig i Hjemmene, i Skolerne og ved Gilderne. Den, som ikke kunde danse, blev spottende kaldt en „Bænkevarmer“.

Spillemanden saa alle undrende hen til. Hans Ansigt fortalte om noget hemmelighedsfuldt. Kroppens Vridninger og Trækninger og Føddernes taktfulde Slag mod Gulvet hjalp ham til at finde de rigtige Toner og danne de vanskelige Sløjfer. Tit var der to, som spillede, og en tredje afløste snart en og snart en anden, som saa fik sig en Svingom.

Der blev givet Spillemandspenge, og Giverne fik Kvittring i Øl og Brændevin. Ved Slutningen af Gildet var der en meget løftet Stemning, og mellem Dansene hørtes megen højroset Samtale. Til flere af Dansemelodierne var der kendte Sange, som blev sunget med Liv og Lyst.

Naar Spillemanden meldte, at nu kom sidste Dans, stillede alle de dansende op. Der spillede en Vals, og den blev lang. Omkvædet var:

„Jeg vilde, jeg vilde saa gerne,
naar bare jeg turde for Far og for Mor.
Jeg venter paa Maane og Stjerne,
som lyser og leder min Søster og Bror.“

III. Afskedsgilder.

Naar en Familie, som havde levet i et godt Forhold til Slægt, Venner og Naboer, brød op og flyttede til en anden Egn, gav den som Regel et Afskedsgilde med god Mad og Drikke og takkede for godt Naboskab.

Afskedsgildet ved et Fiskerleje om Foraaret, naar det store Foraarsfiskeri sluttede, blev forberedt mange Dage i Forvejen. Pigerne havde bundet en stor Krans

af Foraarets Blomster, og undertiden havde de forfattet en Vise, som passede til Gildet. De sang paa en aaben Plads ved Boderne, og der samledes mange Folk. Tilhørerne blev kranset og maatte yde et Bidrag til Festen, hvor der blev spist, drukket og danset. — Efter Gildet søgte de gifte til Hjemmet. De unge Karle tog Leen paa Nakken og rejste ad „æ Søndem“ (til Sønderjylland) for at slaa Græs. Fiskepigerne søgte ofte ind i Landet til større Gaarde og tjente som Sommerpiger. Paa Bygholm ved Horsens og paa Nørholm ved Varde har der tjent mange Fiskerpiger. De var sunde og stærke, haandfaste og mundrappe. Raske Bønderpiger fra Klitsognene fulgte Fiskerpigernes Eksempel. De saa og lærte meget og kom hjem med en god Løn. Nogle forlovede sig og blev bosat fjernt fra Hav og Klit. Andre havde givet deres Hjerter bort, inden de drog ud, og de var trofaste i deres Kærlighed.

Cathrine Bloch fra Kjærgaard i Aal Sogn var forlovet med Jens Johnsen Høy i Lønnestak i ti Aar, inden hun blev gift med ham. Et Aar tjente hun paa Trøjborg i Sønderjylland, hvor en ung Karl, der hed Andreas Hansen, fattede Kærlighed til hende. Men hun var sin første Bejler tro og blev agtet derfor saavel af Andreas Hansen som af sine andre Medtjenere og af sit Herskab. — Da hun skulde rejse tilbage til sit Hjem og til sin Kæreste, blev der holdt et Afskedsgilde for hende, og der blev sunget den Vise, som Andreas Hansen havde forfattet:

Nu, saa vil du fra os drage
hjem udi den trygge Havn.

Blandt os er ej mer tilbage
uden blot dit hulde Navn.

Naar du paa din Vej henvandre,
naar du er i Ensomhed,
tænk da ogsaa paa vi andre,
tænk paa os i Kærlighed.

Flittig hilset her du blive
af den hele Trøjborg Flok:
Gid det gaa dig vel i Live!
Nu Farvel, Cathrine Bloch!

IV. Høsegilder.

Nu er der kun faa, som ved, hvad der menes med Høsegilder, og hvad det vil sige at hønse. Et Høsegilde blev holdt, naar et nyt Hus eller en ny Gaard blev taget i Brug. Det første, som skulde bæres ind i Huset, var Brødet. Glemte man det, kunde Beboerne siden komme til at mangle det. — Man viste sit gode Sindelag ved at byde Naboerne til Gilde, og Naboerne, som første Gang kom i det ny Hus, skulde hønse, give noget, dog ikke Penge, og derved vise, at ogsaa de ønskede godt Naboskab.

Glæden over det ny Hjem var gensidig. Det blev eftersat ude og inde, oppe og nede, og Haandværkerne fik deres Dom. Velstaaende Gaardmærd byggede solidt og godt, og dygtige Haandværkere var meget efterspurgt. Malerne var særlig dygtige i deres Fag, og vi finder endnu gamle Stuehuse, som har en næsten uforgængelig Maling. I en gammel

Strandfogedgaard i Hovstrup, der blev ombygget for faa Aar siden, fandt man paa en Væg følgende Vers, malet med stor Dygtighed:

Tak, søde Gud! for hver en Dag,
 jeg levet har med Velbehag
 i denne Stadsens Bolig!
 Tak for min Ægtemage from,
 tak for min Livsens god' Udkom!
 Gid hist vi samles rolig!

Over Indgangsdøren er udskaaret i Træ: M. P. H. 1817. J. B. D. Han hed Martin Pedersen Haahr, og hun hed Jane Benneds Datter. Deres Mindestene staar paa Henne Kirkegaard. — En 90 Aar gammel Kone i Hovstrup kan huske, at Martin P. Haahr var Spillemand, Strandfoged og Sognefoged, og da han var ung, spillede han for Skolebørnene, naar de om Aftenen kom fra Skole, og de fik Lov til at danse i „æ Daaens“. Glemte han at holde op, kom hans gamle Moder, Maren, og sagde: „No ska du hold op, Martin! saa æ Bøen ka kom hjem. Æ Næder er o æ Buer, o du ka kom ind o spis mæ vi anner“.

Ved Fiskeriet var det almindeligt, at den Mand, Karl eller Pige, som første Aar deltog i Arbejdet, hønsede, gjorde et større eller mindre Gilde og derved viste, at vedkommende ønskede et godt Samarbejde. Den, som havde hønset, var sikker paa at faa Hjælp under vanskelige Forhold. Naar et nyt Skib blev taget i Brug i et Fiskerleje, gav Føreren, Ejeren eller Ejerne et større Hønsegilde.

V. Æ gue Tiend.

Naboerne ydede hverandre Tjenester, naar det var nødvendigt. De hentede Læge, Jordemoder, vaagede om Natten, hjalp at bjærge Hø og Korn og vaskede, bryggede og bagte. Naar der saa var sket noget glædeligt, et sygt Menneske var blevet raskt, et Barn var født, eller der var hændet noget andet glædeligt i et Hjem, blev Naboer og Venner indbudt til et Gilde, som man kaldte „æ gue Tiend“. — Det vilde være en Fornærmelse at byde Penge som Betaling, men Naboerne saa gerne, at deres Tjenstvillighed blev paaskønnet i Form af god Beværtning. Man bestræbte sig for at holde godt Naboskab, og kom der en Kurre paa Traaden, og det skete ikke saa sjældent — nogle var for nærige, og andre sagde mere, end de kunde staa ved — saa søgte man at faa Striden bilagt, og et af de virksomste Midler dertil var en god Beværtning. De meget talende i Nabolaget blev der vel nok lagt mest Mærke til, men de havde tit mindst Indflydelse. Man sagde om en Mand, at han kunde tale en stor Stue hel „pladderfuld“ i et Øjeblik, saa andre ikke kunde faa Plads til et eneste Ord. De, som kom til at give Tonen an, var dem, som sagde lidt, men tænkte godt og handlede derefter.

VI. Smaagilder.

Der gaves tit Anledning til at holde et lille Gilde, og man benyttede Anledningen. — Naar Rugen var mejet, blev Manden fanget og bundet med Halmbaand. Han blev først løst og fik Lov at beholde

Hovedet, naar han lovede at gøre et Gilde. — Naar Bygget var høstet, strøg man Leen foran Kaalen. Konen viste sig, lovede at gilde, og Kaalen fik Lov at staa. Karlen betalte for Havren og Pigen for Boghveden.

„Op skywer“, Høstgilde, blev holdt i Efteraaret, naar Afgrøden var indbjærget. Der blev talt om Høstens Udbytte, om Vejret og om Driftsmaaderne. God Mad og Drikke manglede ikke. Det gode Forhold, den fri Tone og den uskyldige Morskab var Hovedsagen. Blev et Hjem ilde omtalt, vilde ingen tjene der. Den Karl eller Pige, som havde et daarligt Rygte, fik vanskelig en god Plads.

„Reesgild“, Rejsegilde, gav den Mand, som lod bygge et nyt Hus, og det blev holdt, naar Tømmeret var rejst. Naboerne kom med Kranse, som Tømmerne anbragte paa Stænger sammen med større og mindre Flag. Et godt Rejsegilde var opmuntrende for Haandværkere og Medhjælpere, og tjenstvillige Naboer fik ved Rejsegildet Bevis paa, at deres Hjælp var skattet og blev paaskønnet.

„Walkommen“ kaldtes et Gilde, hvortil man blev indbudt af de til Byen eller „æ Bylau“ tilflyttede. Gæsterne blev budt „Walkommen“, og de bød igen de tilflyttede „walkommen“.

„Hwælbojel“ blev holdt om Efteraaret, naar Fiskeriet var forbi, og „æ Hauskif“ blev aftaklet. Mast og Klyverbom toges af, og Baaden blev slæbt op til Klitterne, hvor den blev „hwæld“, vendt om med Bunden op. — „Stue Laust o Laang Kræ Fywer“ — to Baadførere paa Klitten — „ga hver Or en gue Hwælbojel.“

Karte-, Spinde- og Musegilde blev holdt i Slutningen af Vinteren, naar man var færdig med at karte og spinde, og Kornet var tærsket.

Skyde- og Spillegilder blev almindelige, da Hjemmenes mange Gilder ophørte. Sølvgenstande, Kaffekander, Uhre, Uhrkæder, Piber m. m. blev „skudt ind“ eller bortspillet ved Lodtrækning. Der var god Fortjeneste ved Udsækning af Kaffe, Vin og Punch, og om Aftenen var der „Lieg“ (offentlig Dans). Øvrighedens Tilladelse til disse Gilder maatte dog indhentes.

Baller blev derefter almindelige. Der var Bal for unge og Bal for gamle, og denne Form for Gilder var til en Tid meget anset.

Præmieskydning med Fest i Skytteforeningen og Gymnastikopvisning med Fest i Gymnastikforeningen, og flere andre Foreningsfester kom siden frem og fik stor Tilslutning.

VII. Erindringer.

Fødselsdage gjorde de gamle ingen Ære af, og det tog Tid, inden Fødselsdagsgilder blev almindelige.

Da aabsdagen kendte mange og trøstede sig ved den. I Henneby er en gammel Salmebog af Kingo, og i den er der med fast Haand skrevet:

„Anno 1755 den 11te Sønd. efter H. 3-Kongersdag er jeg

Morten Nielsen
døbt i Henne Kirke.

Skrevet paa Hennegaard den 16. Febr. 1786.

Gud unde mig her paa denne Øe
ærlig at leve og salig at døe.“

Konfirmationsdagen var en Fest og Alvorsdag for Familiens snævre Kreds. Ingen fremmede blev indbudt til Gilde, og ingen Gaver blev bragt. Mange Præster og Lærere skrev en Konfirmations-Erindring til deres Elever og indprentede dem Dagens Betydning, og disse Erindringer var meget kære for Forældre og Børn. I nogle Hjem saa man dem i Glas og Ramme ophængt til Beskuelse og til Amindelse.

Lærer og Kirkesanger N. Bennedsen ved Slesbager Skole og ved Faaborg Kirke fra 1849—1879 skrev Erindringer til mange af sine Elever, og her gengives den, han skrev til sin Søn Frederik:

ERINDRING

til

Frederik Christian Bennedsen.

Confirmeret i Faaborg Kirke den 17. April 1857.

Min Søn! Dersom du er vis i dit Hjerte, da glæder og mit Hjerte sig. Lad din Fader og Moder glædes! (Ordsp. 23, 15—25).

Elskede Søn! I det du nu staar paa din Barndoms Grænse og træder over i Ynglingsalderen, maa jeg vel nok anse mig berettiget til inderlig at bede dig med Salomons Ord: „Vær vis i dit Hjerte!“ Ikke menende alene Verdens Visdom, som ofte leder til Daarskab, men den Visdom, der er Faderen i Himlen behagelig, den sande Visdom, som viser sig i et retskaffent og dydigt Levned, som bærer Frugter ikke blot for det Liv, som er, men især for det Evige. Da glæder og mit Hjerte sig. —

Ja, kunde du, mit Barn! ved et lastefuldt Liv af-
 presse Fader og Moder Taarer, kunde du, naar din
 Fod blev omspændt af og hildet i Forførelsens Garn,
 betænke dig paa at drage den tilbage, naar Mindet
 om Fader og Moder og Barndomshjemmet med de
 lykkelige Dage, disse der beredte dig, stod levende
 for din Sjæl! Sandheden byder dig vist at indrømme,
 at disse have saavidt muligt opfyldt deres faderlige
 Pligt imod dig og draget tilbørlig Omsorg for dit
 legemlige og aandelige Vel. Af Forsynet begavet
 med heldige Sjæleevner, ved hvis Hjælp du er kom-
 men i Besiddelse af fortrinlige Kundskaber, kender
 du vel den Vej, du har at vandre, ligesom det ej
 heller har manglet paa Formaninger og Advarsler.
 — O, vilde du kun anvende dem vel! og lade det
 Ords Lys retlede dig, du nu har inde. Da lader du
 din Fader og Moder glædes.

Du ved det, mit Barn! at det vil blive din Lod
 her i Verden selv at erhverve dit Brød. Mange har
 maattet det før dig og er dog blevne lykkelige. Vis
 kun Flid og Troskab i hver din Gerning, forsag ikke
 ved mødende Hindringer, men udhold standhaftig og
 søg at overvinde, hvad der maaske synes dig for
 tungt og besværligt, og Gud skal vel lade det lykkes
 for dig, som du foretager dig efter hans Villie.

Ikke uden Frygt se vi dig drage ud i Verden, hvor
 saa mange Anstødssten vil ligge paa din Vej, hvor
 Forførelse og Tillokkelse til det Onde vil søge at
 besnære dig. O, lad da det Vaaben, du har i vor
 hellige Religion, værne om din Dyd og Uskyld. Vis
 Fristelsen mandig fra dig og bøj aldrig dit Øre til
 dens lokkende Stemme. Skælv for det første Skridt

paa Ugudelighedens Vej. Træd tilbage, mens du for-
maar det, inden det bliver for sildigt.

Gud alene ved, mit Barn! hvortlænge jeg skal følge
dig paa Vejen. O da, naar mine Ben ligger i den
stille Grav, og min advarende Røst ej længere lyder
for dit Øre, da skænk mit Minde en kærlig Tanke
og forny dit Forsæt om at vandre saaledes, at du
ej beskæmmer din Fader i hans Grav.

Men hvad jeg ret inderlig vil bede dig om er dette:
Da det efter Naturens Orden er sandsynligt, at din
i Sandhed kærlige Moder bliver den længstlevende
af os, saa vær og forbliv hende en lydige Søn; lyt
til hendes moderlige Raad og Formaninger; glæd
hende ved en god Opførsel, vær hende en trofast
Støtte i de tunge Dage, som muligen kunde falde i
hendes Lod. Ja, min Søn! opfør dig saaledes imod
hende, at hun i sin Dødsstund kan velsigne dig.
Maatte da disse Formaninger trænge dybt ind i din
Sjæl og fæste Rod i dit Hjerte. Maatte de bidrage
til at gøre dig lykkelig for Tid og Evighed! da vel-
signer jeg de Øjeblikke, i hvilke jeg nedskrev dem.

Gaa med Gud, elskede Barn! ud fra Fædre hjem-
met. Han bevarer dig til Legeme og Sjæl! Hans
beskærmende Haand hvile over dig nu og altid og
fører dig paa Livets vildsomme Vej; og omsider give
han dig Barneret i sit evige Glædes Rige!

Mind dig stedse herved.

Din kærlige Fader

N. Bennedsen.

Faaborg, den 17. April 1857.

De Erindringer, som blev prentet og sat i Glas og
Ramme, var gerne paa Vers. Her er en af dem:

I Dag højtidelig og stille
 dig Taarer ned ad Kinder flød.
 Jeg ved, du gerne holde vilde
 den Pagt, som fra din Læbe lød.
 Glem den da aldrig nogensinde
 for Verdens Tant og Daarlighed.
 Lad Guds Ord stadig dig paaminde,
 gør Ret og Skel, følg Dydens Fjed.
 Da blomstrer Roser paa din Bane.
 Da skal du nyde Sjælefred.
 Hvad hist du faar, du ej kan ane,
 saa stor er denne Salighed.

De betydeligste Gilder var selvfølgelig Daabsgilder, Bryllupper og Begravelser, og de var ofte meget store. Paa anden eller tredje Dags Aften var der undertiden Julegilde, selv om man var langt fra Jul.

Endog velstaaende Folk modtog „Sæend“ eller „Fon“, en Gave i Fødevarer til Hjælp ved Bryllupper og Begravelser. En saadan Gave kunde bestaa af 2 á 3 Pund Smør (pænt sat op i en Skaal og formet som Tunger og Øjne, Trapper, Taarne og Tinder o. lign.), 1 á 2 Snese Æg, en Rullepølse, en Hane, en And m. m. Til Bagning gav de nærmeste Naboer rigelig Mælk, og paa selve Gildesdagen kom næsten alle Koner med en Flaske Fløde. „Æ Sæend“ blev afleveret 2 á 3 Dage før Brylluppet eller Begravelsen.

Bryllupper skulde helst holdes paa en Tirsdag eller en Fredag. Daabsgildet stod for det meste paa en Søndag, og Fredagen før var der „Kwonnebassel“ i Hjemmet, et Gilde for Kvinderne, Tak for ydet Bi-

stand. Et Par Dage før Begravelsen var der „Kiestlæg“, kun for Kvinderne, som syede Ligtøjet, lagde Liget i Kisten, klædte det og sang en Salme.

VII. Daabsgilder.

Et Daabsgilde blev kaldt „Bassel“. En af Barnets nærmeste Slægt, dog ikke Fader eller Moder, bar Barnet, og der var tit bedt mange til at være Faddere. Efter Daaben blev Barnet baaret op foran Alteret, og der blev ofret til Præst og Kirkesanger. Derefter ofrede Fadderne i Kirken. Den, som bar Barnet, stod op under Ofringen og modtog Gaverne: en Daler, en Specie, mere eller mindre. Gammelt Sølvtøj som Skeer og Bægge blev givet i Hjemmet.

Gudmoderen blev kaldt „Gundmor“. Hun viste tit megen Omsorg for Barnet og gav det gode Gaver.

Det var almindeligt, at Barnets Moder holdt sin Kirkegang samme Dag, som Barnet blev døbt. En Kone, som havde født, sad „inden Kirke“, som det hed, og det betød, at hun ingen Steder uden for Hjemmet burde gaa, før hun havde holdt sin Kirkegang. — Præsten modtog hende i Skriftehuset, hvor han holdt en Indledningstale til hende under den første Salme ved Gudstjenesten. Ledsaget af en Nabokone eller en Slægtning traadte hun saa ind i Kirken og tog Plads i en af de øverste Stole. Efter Prædiken og Daab gik Kirkegangskonen op at ofre til Præst og Kirkesanger, mens Menigheden sang:

Lov, Pris og Tak og Ære
ske Gud i Evighed!

Højlovet Herren være,
 som ser til Svaghed ned.
 Han os i Nødens Tid
 beskytter som en Fader
 og aldrig den forlader,
 som slaar til ham sin Lid.

Var Barnet dødt, blev der sunget:

Og græder end mit Øje
 for Moderhertets Nød,
 og maa jeg dybt mig bøje,
 fordi mit Barn er død —
 den Haand, som nu mig slog,
 jeg dog med Suk vil ære.
 Dit Navn højlovet være.
 O, Gud! Du gav, du tog!

VIII. Bryllupper.

Bryllupper har altid været højtidelige Glædesfester, som gennem Tiderne fejredes paa meget forskellig Maade, eftersom der var Formue og Lejlighed, Kærlighed til nedarvet Skik og Brug eller Lyst og Trang til ændrede Former. Her skildres et Bryllup, som det var almindeligst i Midten af forrige Aarhundrede i et jævnt, velstillet Gaardmandshjem i Vestjylland.

Før Tillysningen fra Prædikestolen, undertiden mange Aar før, holdtes der i visse Hjem et Jagilde, hvor de forlovede erklærede i Slægts og Venners Paahør, at de ønskede med hinanden at indtræde i Ægttestanden („efter Guds Styrelse, Slægts og Venners

Samtykke og eget fri Valg“ staar der tit i gamle Beskrivelser fra den Tid). Der veksledes Ringe, og Forlovelsen var herefter offentlig. Før Ringene kom paa Mode, skænkede Karlen sin Fæstemø en kær og værdifuld Gave, et Hovedvandsæg eller et gammelt Arvegods i Sølv.

Dersom de forlovedes Fædre levede, skulde de helst følges ad til Præsten og begære Tillysning. De indestod — „een for begge og begge for een“ — for, at der intet var til Hinder for Ægteskabets Indgaaelse. Var Fædrene døde, eller de var forhindret i at være til Stede, skulde et Par andre Mænd, Familie eller Naboer, gaa i „Faaes Stej“ (i Faders Sted), og paa Bryllupsdagen faar Forloverne og deres Hustruer Plads til højre og venstre for Brudeparret ved „æ Brujbuer“.

Otte Dage før Bryllupsdagen kom „æ Bymand“ (Fader, Broder eller en anden nær Slægting til Brud eller Brudgm). Jo længere tilbage, gamle Folk kan mindes Skik og Brug, jo mere festlig var Bydemanden klædt — Knæbukser med Sølvspænder, høj Hat og sølvbeslagen Pibe og Stok — og jo længere var Indbydelsesformularen. Nogle havde den skrevet op paa en Seddel, som laa i Hatten.

Brylluppet stod i Reglen i Brudens Hjem, og der samledes hele Brudefølget i Løbet af Formiddagen og blev modtaget med Musik, „blæst ind“, som det kaldtes. Klarinettonerne kunde være meget smukke og harmoniske. Da Hornmusik blev mere anset, maatte Klarinetterne forsvinde.

Brudeparret sad øverst til Bords blandt Gæsterne, og der spistes en solid „Maanfrokost“ med Snapse

Øl og Kaffe samt Punch. — Brudens Dragt vakte fortjent Opmærksomhed, og Myrtekransen blev rost. Man fik at vide, hvem der havde nydt den Ære at smykke Bruden. Flere Steder var det Skik, at Præstefruen var selvskreven dertil.

Laa Bryllupsgaarden nær ved Kirken, ordnede Følget sig og gik parvis under Musik derhen.

Maatte der køres til Kirke, og det saa man helst, blæste Spille mændene, naar Brudeparret traadte ud af Huset, fulgt af Gæsterne, og tog Plads i Vognene. Brud og Brudgom havde hver sin Age stol og hver sin Vogn. Brudens Vogn kørte forrest, og derefter fulgte Brudgommens. Efter Brudeparret fulgte Vogne med Brudesvende og Brudepiger og efter dem en Vogn med Spille mændene og derefter Slægt, Venner og Naboer. Hjem fra Kirken sad Brudeparret sammen i forreste Vogn.

Forridere var dygtige Ryttere paa kraftige Heste. De red foran Følget til Kirken, kom langt forud, vendte om, mødte Skaren, som de saa ledsagede til Kirken. Paa Hjemturen maatte Forriderne ride forud til Bryllupsgaarden og melde, at nu kom „æ Braallupsskaar“. Derefter vendte de om for igen at møde Skaren og red saa foran ind i Gaarden. I de sidste 40—50 Aar har man meget sjældent set Forridere.

Der blev set meget efter Bryllupsskaren. Vognene blev talt: 10—20—30 og flere. Folk stod ved Vinduer og Døre og nød Synet. Der var ingen Flagstænger, og intet Flag hejst. Saas et enkelt Flag anbragt paa en Gavl, da betragtedes det som en stor Ære. — Musikken muntrede Hestene, og ved enkelte Huse og Gaarde, som Skaren kørte forbi, knaldede et

Skud til Ære for Brudeparret. — Der maatte ikke vel indtræffe noget Uheld under Kørselen, og det var et ondt Varsel, om Skaren maatte holde undervejs.

Følget gik parvis ind i Kirken, Brudesvende og Brudepiger foran Brudeparret, og i samme Orden gik man igen ud af Kirken. Musikken fulgte med til Indgangsdøren, og der modtog den igen Følget efter Vielsen. Lysene paa Alteret var tændte og ligesaa Lysene i Lysekronerne, hvis der var nogle. Man sang:

Du ledte frem al Godheds Gud
 til første Mand den første Brud
 i Paradisets Gange.
 De lagde glade Haand i Haand,
 til Enhed vied dem din Aand
 i Kor af Englesange.
 Kærlig, liflig
 skabtes Kvinde til Mandinde,
 til med Blide
 bly at staa ved Mandens Side.

Konen, som havde smykket Bruden, ordnede Brudesløret, før Bruden traadte ud paa Kirkegulvet for ved Brudgommens venstre Side at stille sig ved Knæfaldet. Brudetalen før Vielsen blev der lagt nøje Mærke til, og den blev siden Genstand for megen Omtale, rosende eller dadlende, eftersom Præsten havde talt mildt eller strengt til Brudeparret. Brylluppet i Kana var en meget benyttet Tekst. Det kneb jo nok for mange at svare et ærligt Ja paa Spørgsmaalet: „Har du beraadt dig med Gud i Himlen,

siden ogsaa med dit eget Hjertelag og dernæst med din Slægt og dine Venner, at du vil have“ o. s. v., og derfor er Vielsesritualet nu meget ændret.

Efter Vielsen blev der sunget:

De knælede med Ja mod Ja
for dig, o store Jehova!
de bedende sig bøjed
De to er nu for dig som eet,
og skille ad skal ingen det,
som du har sammenføjet.
Medgang, Modgang,
Vinter, Sommer, hvad der kommer,
let de bære,
sig til Gavn og dig til Ære.

Saa gik Brudeparret op at ofre til Præst og Kirkesanger, og det samme gjorde alle i Følget. Under Ofringen stod Bruden og tog imod „æ Brujskjænk“, en Gave i kontante Penge. Siden blev det Skik at give en Brudegave i Hjemmet og mest i Fællesskab: Sølvtoj, Kaffe- og Spisestel, Dækketøj, Møbler m. m. Efter Velsignelsen og en Salme, Bøn og Lykønskning af Præst og Kirkesanger forlod Brudeparret og Følget Kirken.

Kort efter Hjemkomsten gik man til Middagsbordet. En Nabo, som var godt kendt med Familieforhold, anviste enhver sin Plads. Brudeparret fik Hæderspladsen, og nærmest ved sad nærmeste Slægt. Paa modsatte Side af Bordet og lige over for Brudeparret sad Præst og Kirkesanger og deres Hustruer. Megen Rangforordning gjorde sig gældende, og der kunde

tit under spøgende Bemærkninger være megen Strid om, hvem der skulde gaa først. Børn og unge maatte vente til sidst. Kunde Gæsterne ikke alle faa Plads i Stuerne, spistes der ogsaa i Loen.

De Brudesvende, som satte Maden paa Bordene, kaldtes „Olbusvenn“, og de saa efter, at intet manglede, og blev bistaaet af Brudepiger og Opvartningspiger. I Køkkenet ledede Kogekonen, „æ Køks“, hele Bispisningen og havde under sig mange Hjælpere. Naar første Ret var sat paa Bordet, sang man:

I Jesu Navn gaar vi til Bord
at spise, drikke paa dit Ord.
Dig Gud! til Ære, os til Gavn,
saa faa vi Mad i Jesu Navn.

De mest almindelige Retter var Suppe, Kød med Peberrodsovs, Steg (enten Okse-, Grise-, Lamme- eller Andesteg) og Sødsuppe. Inden man sluttede Middagen, blev der budt Tærte med Svedsker og dertil et Glas Vin. — Der blev talt om den gode Mad, og gamle Folk fortalte, at i deres unge Dage blev der ved Gilder budt saltet Fisk, Plukkefinker og sorte Blodpølser. Riis, kogt i sød Mælk og med et godt Smørhul og rigeligt Kanel og dertil sødet Øl, var endnu ikke helt gaaet af Brug ved Bryllupper. — Nogle Aar senere blev det almindeligt med Bordtaler, men i den gamle Tid kendte man ikke til sligt.

Spillemandene havde spillet under Maaltidet, spillet „øwer æ Buer“, og nu skulde Gæsterne ofre til dem. En Tallerken blev baaret om, hvorpaa der var lagt en Stump af en Streng, og til Anskaffelse af en ny

gav alle Gæster, selv Smaabørn, en Skilling, stor eller lille. Bagefter blev en anden Tallerken baaret om, hvorpaa der var lagt lidt Salt eller en sveden Klud, og saa hed det sig, at „æ Køks“ manglede Salt eller et nyt Forklæde. Der blev ofret til Køksen som til Spillemændene. — Inden man rejste sig fra Bordet, blev der sunget en Salme eller et Salmevers.

Dansen begyndte med, at „æ Bruj“ blev danset op, og det vilde alle Gæster se paa. Hun skulde dances ud af de unges Rækker og ind i de ældres, og mens hun blev danset op, var der ingen anden paa Gulvet. Brudedansene var alle korte, mest sagte Vals, og de blev tit danset med megen Ynde. Gæsterne fulgte Dansene med stor Opmærksomhed. Man hørte de dansendes lette Trin og en stille, hviskende Samtale mellem Gæsterne. Selv Børnene maatte kønt staa stille og se paa, at Bruden blev danset op. Tit var det Læreren, „æ Dejn“, som dansede første Dans med Bruden. Folketingsmand S. Sørensen i Nr. Nebel fortæller, at hans Fader, A. Sørensen, der var Lærer og Kirkesanger i henved 40 Aar, først i Næsbjerg og siden i Nr. Nebel, altid havde den Ære at danse første Dans med Bruden, hvorefter han gav hende til Brudgommen, der saa dansede tre korte Danse med hende. Derefter dansede Bruden — tre Danse med hver — med Fader, Svigerfader eller dem, som var med i deres Sted, med Brødre og med Svogre. Tit maatte Bruden danse 20 Danse og derover, før andre fik Lov at danse med.

Efter et Par Timers Dans samledes man ved Kaffe-bordene. Der var god Kaffe og rigeligt Brød. Her blev Brudeparret glædelig overrasket med „æ Bruj-

sang“, der var prentet og sat i Glas og Ramme og blev skænket af Slægt og Venner, hvis Navne stod under Sangen. Brudesangen var tit som en Genklang af Brudetalen og Salmesangen, rig paa højtidelige og gængse Talemaader og gudfrygtigt Billedsprog. Hver Egn havde sine Folk, som drev Forretning ved at tegne og prente Brudesange, Gravminder, Konfirmationserindringer m. m., som i alt for høj Grad prydede eller misprydede Hjemmene. — Brudesangen gik i Regelen paa en kendt Melodi, og den blev sunget med stor Alvor. Hvis Bruden eller andre fældede en Taare under Sangen, blev det tydet som et Bevis paa, at Forfatteren havde forstaaet at anslaa de rigtige Streng.

Første Vers af en almindelig Brudesang maa det være tilstrækkeligt at anføre:

Vi et Vink fra fordums Dage
 give vil et lidet Rum,
 skue ud i Edens Have
 Fader Adam med sin Brud.
 Da var Ægttestanden yndig,
 ikke sorgfuld, ikke syndig.
 Der var Lyst og Herlighed,
 der var Uskylds Kærlighed.

Ogsaa andre Streng blev anslaaet. Slutningen af en Brudesang lød som her:

Nu en Skaal til Bruds og Brudgoms Ære.
 Klinker, Venner! Vinen gør os fro.

Herre! hør, hvad vi for dem begære:
Lad dem her i Medgang længe bo.

Man rejste sig, naar det blev foreslaaet at drikke
Brudeparrets Skaal, og man sang:

∴ Og dette skal være vort Brudepars Skaal, Hurra! ∴
Og Skam for den, som ikke
vort Brudepars Skaal vil drikke.
Hurra, Hurra! Den Skaal var bra, Hurra!
(Brudeparret længe leve: Hurra, Hurra, Hurra!)
De skal leve, de skal leve, de skal leve højt, Hurra!

Og saa den:

Gid de maa længe leve,
i Fryd og i Velstand at svæve.
Hurra, Hurra! Den Skaal var bra, Hurra!

Og til Slutning:

Ja, højt skal de leve, højt skal de leve,
tre Gange højt!
∴ Hurra, Hurra, Hurra, Hurra, Hurra! ∴
De skal leve, de skal leve,
de skal leve højt, Hurra!

Det blev til mange Skaaler. Ingen skulde føle sig
glemte.

Naar saa de gifte skulde ind at danse, mens de
unge fik Kaffe, og Brudesangen blev sunget igen,
traadte de nogle sagte Tyrolervalse og kønne Ture.

De mindedes Aarene, da de selv var unge, de glemte Alder og Værdighed og bestilte en „Polsk“ eller en „Svebsk“, raske Ture, som drev Sveden frem. De blev gavmilde med Spillemandspenge, og de fik Kvittring i Snapsen og „en Gang Øl“, som stod i Vinduet ved Spillemanden.

Anden Bryllupsdags Morgen bar den unge Kone en lys Kappe, besat med Kniplinger og lyse Silkebaand. Hun skænkede Kaffe for Gæsterne, der hilste: „Godmorgen og Tak for i Gaar!“ Hun gengældte Hilsenen med at svare: „Tak! i lige Maade!“ Denne Dag forløb omtrent som første Bryllupsdag, dog uden Kirkefærd.

Søndagen efter Brylluppet gik de nygifte „ung Folk i Kjærk“.

IX. Begravelser.

Begravelser, ogsaa kaldet Ligfærd eller Jordefærd, var som Daabsgilder og Bryllupper meget forskellige, hvad det selskabelige angaar. Ogsaa her havde Penge, ydre Anseelse, Slægt og nedarvede Skikke en afgørende Indflydelse.

Her skildres en gammel Mands Begravelse i Midten af forrige Aarhundrede, og vi maa forestille os ham at have været jævnt velstaaende. De mange efterladte Levnedbeskrivelser, vi har fra den Tid, giver os ikke blot en Forestilling om Begravelses-skikkene, men tillige om den Tids Tro og Tankegang, Tale- og Skrivemaade.

Forberedelsen til en stor Begravelse voldte megen Uro i Hjemmet. Nogle mente, at det var godt for de efterlevende, at de havde noget at forslaa Tankerne med; men der var mange, som led meget, for at alt kunde være i Orden paa Begravelsesdagen.

Man beregnede Følgets Størrelse. Manden, som indbød til Begravelsen, gik klædt i sort og med høj Hat. Naboer, Slægt og Venner viste deres tjenstvillige Sindelag, kom med „Sæend“ som til Bryllup, hjalp til med Tillavningen og megen anden Forberedelse. Der blev laant Borde og Bænke hos Naboerne, og Møbler blev flyttet, for at Gæsterne kunde faa Plads. Byens Piger gik ud og laante Fade, Tallerkener, Skeer, Knive og Gafler m. m. Snedkeren kom og tog Maal af den døde, og han fik Besked om Kistens Form og Udsmykning. De Koner, som kom til „Kiestlæg“, maatte enten selv sy Ligklædningen eller sørge for en „Ligklæning“. De klædte Liget, pyntede det, sang over det og lod sig godt beværte. Med Præst og Kirkesanger blev der truffet Aftale om Begravelsesdagen, og der blev givet Oplysninger til Indførelse i Kirkebøgerne. Dødsfaldet maatte anmeldes for Skifteretten, og der maatte sendes Bud til Ligsynsmændene. En Mand skulde bestilles til at kaste Graven og en anden til at ringe med Kirkeklokken. Skulde den afdødes Historie skrives i korte Træk, maatte de efterlevende tænke sig godt om, saa det vigtigste kom med.

De, som mødte til Begravelsen, gik først hen at se Liget, og de fleste viste den Ærbødighed at staa stille og som i Tanker om Dødens Alvor. Kisten var ikke lukket, og som Regel stod den i Storstuen. Var

det knebent med Plads, stod Baaren i Loen eller i Laden, hvor der var tjældet og pyntet ret kønt. Der var ikke ret mange Blomster og Kranse, men Lys og Flor blev der ikke sparet paa. Gamle Mænd mødte til Begravelse med Flor om Hatten, og Kvinderne bar Sorgen til Skue med langt, sort Slør. Der taltes dæmpet om den dødes Liv og sidste Stund, om Sorgen og Savnet, Trøst over Døden, Troen og Haabet.

Der spistes Frokost, og dertil hørte Snapse og Øl, og der blev budt Kaffe med Brød og Kaffe-punch til Mændene.

Derefter samledes man om Baaren og sang en Salme. Meget brugtes: „Saa samles vi til vore Fædre“. Derefter blev der taget Afsked med Liget. De nærmeste i Familien traadte først hen til Baaren, trykkede den dødes Hænder og kærtegnede Liget. Saa blev Ansigt og Hænder dækket, og Snedkeren lagde Laaget paa og skruede det til. Degnen traadte nu hen til Kisten og læste det „Liig-Vers“, som var anbragt paa Kistens Laag. Tit var det et eller flere Salmevers. Mere anset var Ligvers, forfattet med særligt Hensyn til den afdøde, som nu her:

Træt af Livets Strid og Møje
 har du lukt dit trætte Øje,
 har du fundet Hvilen sød
 hist, hvor ikke Nød er mere,
 der, hvor er saa godt at være,
 førte Gud dig ved din Død.

Tro du virked her i Livet,
 hvorfor de, dig her blev givet,
 takker dig udi din Grav.
 Aldrig skal de dig forglemme,
 indtil Herrens Almagtsstemme
 bryder deres Vandringsstav.

Fred da med dit Støv, du Gamle!
 Gid at Evigheden samle
 dig med elskte Hustru, Søn!
 Og at de, som efterleve,
 engang i din Fred maa svæve,
 er for Jesu Skyld vor Bøn.

Familiens nærmeste, mandlige, voksne Medlemmer var bedt til Bærere. De bar nu Kisten ud og satte den paa en almindelig Arbejdsvogn. Under og ved Siden af Kisten anbragtes en Del Tagdukke, og Kransene lagdes over Kisten. Naar saa Liget var udsunget, og Følget havde faaet Plads paa Vognene, satte Ligskaeren sig i Bevægelse mod Kirken og Kirkegaarden. Langsomt kørte Skaren, og kun dæmpet Samtale førtes paa Vognene. Ringeren eller Ringerne var gaaet i Forvejen, og naar Følget nærmede sig Kirken, lyttede enhver til Kirkeklokkens alvorfulde Toner.

Naar Præsten havde læst „Jordsedlerne“ (Ligsynsattesten og Attest fra Skifteretten), gik han og Degnen foran Følget med Liget til Graven, mens Kirkeklokken ringede, og man sang: „Hvo ved, hvor nær mig er min Ende“. Efter at Præsten har holdt en Ligtale og forrettet Jordpaakastelsen, gav Bærerne

sig til at fylde Graven, mens Kirkeklokken ringede, og man sang en Salme. De Græstørv, som var gravet af, før Graven kastedes, blev dækket over Graven, og Skovle og Spader blev lagt i Kors over den.

Tit bad Familien om en Afskrift af Ligtalen, for at den kunde prentes og sættes i Glas og Ramme. Disse „Gravminder“ fortæller om Indholdet af Ligtalerne og er rige paa højtidelige Vendinger og Udtryksmaader. Der var et rigt Udvalg til Vejledning for Præsten, som skulde holde Ligtalen, og for Degnen, som skulde forfatte en Beskrivelse af den afdødes Liv, Levned og Bortgang og skrive de uundværlige Ligvers. Der hørte megen Omtanke til for i hvert enkelt Tilfælde at vælge og smukt anbringe de mest gængse og yndede Udtryk.

Mere anset end Ligtaler var de saakaldte Ligprækener, der blev holdt i Kirken lige efter Begravelsen. Der blev sunget en Salme af „Kingos Salmebog“ eller af „Evangelisk-christelig Salmebog“, og Præsten besteg derefter Prædikestolen og oplæste en Levnedbeskrivelse af den afdøde, i Reglen forfattet af Degnen. Denne Oplæsning var den betydeligste Del af Ligprækenen. Bagefter benyttede Præsten Lejligheden til at sige noget om Dødens Alvor og derved formane, advare, trøste og vejlede sin Menighed.

Levnedsbeskrivelser havde forskellige Navne som Testamonium eller Personalia, og de er nu meget værdifulde, fordi de giver værdifulde Oplysninger om Familieforhold og tillige yder et Bidrag i kulturhistorisk Retning og viser os, hvorledes vore Fædre tænkte og talte.

Lærer N. Bennedsen ved Slebsager Skole har i Aarene 1849—64 skrevet en Mængde Levnedbeskrivelser, hvoraf de allerfleste er bevaret. Som en Prøve gengives her den Levnedbeskrivelse, han har forfattet over

Aftægtsmand Ole Nielsen af Vrenderup, født i Vostrup i Lønborg Sogn, Ringkøbing Amt, i Aaret 1771, død i Vrenderup, Faaborg Sogn, den 7. September 1850:

Tiden rinder, Dødens Røst
tidlig eller sildig lyder,
da al Jordens Held og Lyst
ikke mer mit Hjerte fryder.
End da ogsaa denne Nød
med en blid og salig Død!

En saadan blid og, som vi haabe, salig Død har da efter et langt Livs Besværligheder og Møje udløst ham fra Livets Nød, hvis forkrænkelige Dele vi nys paa denne Kirkegaard nedlagde til stille Fred i den tavse Grav, nemlig den her i Livet saa retskafne, virksomme og velagtede Olding

Aftægtsmand Ole Nielsen af Vrenderup.

Hvad angaar denne vor hedengangne Medbroders Liv og Levned her i Verden, da fødtes han i Vostrup i Lønborg Sogn, Ringkøbing Amt, Aaret 1771 af christelige Ægteforældre, Husmand og Skytte paa Lønborggaard Niels Hansen og Hustru, hvilke forlængst før Sønnen ere indvandrede til Evigheden, og som nu i de evige Boliger have modtaget deres elskelige Søn. Disse hans kære Forældre lode ham derpaa den 7de Søndag efter Trin. ved den hellige

Daab indvie til Medlem af det chr. Samfund og forundte ham siden, saalænge han opholdt sig hos dem, en god Børneopdragelse og christelig Undervisning. Men tidlig unddroges han de fromme Forældres daglige Omsorg; thi i en Alder af syv Aar kom han ud at tjene for sit Brød og tjente forskellige Steder i mange Aar til sine foresattes Tilfredshed indtil han efter Forsynets Styrelse indlod sig i Ægteskab i Aaret 1799 med daværende, hæderlige Pige Else Marie Sørensdatter af Agervig, Næsborg Sogn, med hvem han levede et kærligt og lykkeligt Samliv, indtil det behagede den Evige den 28. Febr. 1843 ved Døden at løse det Kærlighedsbaand, der i 44 Aar havde forenet dem. — I dette deres Ægteskab velsignedes de med tre Børn, en Søn og to Døtre, af hvilke Sønnen i en ung Alder er bortvandret til Evigheden, og der tillige med Moderen nu have modtaget den elskede Mand og Fader i Lysets evige Rige. De tvende Døtre efterleve, og med sand Vermod begræde de den ømme, trofaste, virksomme og omhyggelige Fader, hvem de skylde saa meget, og hvis kærlige Minde aldrig udslettes af deres Erintring, saa længe de leve.

Efter sin Indtrædelse i Ægteskab købte vor nylig hensovede Broder et Sted i Hostrup Sogn, hvor han boede i syv Aar. Derefter kom han til det Sted i Vrenderup, som nu beboes af Husmand Niels Jørgensen, og senere til den Gaard i samme By, hvorfra vi i Dag hæderligen have ført hans Støv til denne Kirkegaard.

Angaaende vor hedengangne Christens Færd her i Livet, da har han ikke alene af sine Bymænd, med

hvem han i en lang Aarrække har levet, men ogsaa, saavidt vides, af Alle, som kendte ham, det hæderligste Vidnesbyrd, at han ved redelig Iver stræbte at forene Omsorgen for det aandelige med Omsorgen for det timelige; thi uagtet han i mange Aar af sin Ægtestands første Tid maatte kæmpe med tunge Næringsssorger, trættedes han dog ikke, og Herren velsignede hans Bestræbelser, saa han senere havde sit gode Udkomme; og i Henseende til det aandelige, da har sand Guds frygt stedse besjælet ham, og et Vidnesbyrd derom er, at han aldrig forsømte, som desværre saa ofte sker, at læse sin Morgen- og Aftenbøn.

Men endskønt vor afdøde var en sand Gudsykker og virksom Familiefader, maatte han dog ogsaa smage Livets Bitterheder. For omtrent 20 Aar siden var han saa uheldig i Angeln i det Slesvigske at vælte med et Læs Jydepotter, hvorved han blev saaledes kvæstet, at man tvivlede om hans Liv, men ved Lægens Bestræbelser lykkedes det dog at bevare det; desuagtet blev han dog fra den Tid en Krøbling sit øvrige Liv.

Den foran berørte Ulykke lammede vor afdøde Medbroder saaledes, at han ej mere var i Stand til at forrette strengt Arbejde, da han maatte gaa ved Krykker; men ikke derfor lunknedes hans utrættelige Virkelyst. Han beskæftigede sig siden med siddende Haandarbejde, og han befandt sig kun lykkelig, naar han havde noget at bestille.

Vi tør vel som et Bevis paa den Algodes Kærlighed til ham paa Grund af hans retskafne Færd i Livet og med det Taalmod, hvormed han bar de

Prøvelser, han hjemsøgte af, anføre, at den Algode lod ham fratræde Livet uden Lidelser, idet han pludselig uden Smerte og Dødskampe kaldte ham til sig efter faa Øjeblikkes Ildebefindende forrige Løverdags Morgen den 7de Septbr. 1850 efter at have opnaaet den høje Alder af lidt over 79 Aar. Vi maa ved denne som ved enhver Lejlighed ønske og bede: „Gid vi maa dø den retfærdiges Død, og vort Endeligt maa blive som hans!“

Den Algode være vor salig afdøde naadig for Jesu Christi Skyld!

Amen!

Efter Begravelsen var der stort Middagsselskab med lignende Retter som ved et Bryllup i den Tid. Der blev holdt Bordbøn, før man spiste, og bagefter sang man: „Lov og Tak og evig Ære“.

Det blev langt ud paa Natten, før Gæsterne gik. De satte Pris paa den gode Beværtning, og Familien, som „hæderligen havde henført den afdøde“, hørte gerne rosende Udtalelser om den gode Begravelse. Alle mødtes i ærlig Stræben efter at vise den afdøde „den sidste Ære“.

---

4. Overtro, Skæmt og Alvor.

ENS RUSVARD havde været Præst i Henne og Lønne og var bleven brændt for Trolddom.

Det var sandt.

Paa en Tavle i Henne Kirke saa vi en Fortegnelse over Præsterne, og vi læste:

„Hr. Jens Rusvard, Aar 1579—1587, som for Trolddom blev ved Kiergaard Birketing brændt.“

Ikke underligt, at vi Børn, som havde set Stedet, hvor han blev brændt, og havde hørt Tale om den rædselsfulde Begivenhed, talte om Trolddom og hørte godt efter, naar de ældre fortalte om det hemmelighedsfulde og det grufulde. Tit var vi saa rædde, at vi ikke turde gaa ind i en mørk Stue eller udenfor om Aftenen. Vi mente at se Spøgelser ved højlys Dag. Ved Diger og Grøfter, paa afsides Steder, i „æ Knatter“ (lave lynchklædte Bakker) og ved „Sovrøgl“ og „Røwrøgl“ (Sandklitter) gik „æ Helhest“. Mødte man den, kunde man faa sin Helsot. — En Sygdom, som flere havde, kaldtes Helvedesild, og den stod jo nok i Forbindelse med Helvede ligesom Helhesten og Helvedesten, der kunde faas paa Apoteket, kunde ødelægge og gøre hvidt til sort. I Gøgeurtens Rod saa vi Guds Haand, den ny Rod, og Djævelens Haand, den gamle Rod. — Der var Beviser nok for, at der

var Trolddom til i Verden, og vi hørte de gamle sige: „Trolddom er forbudt i Bibelen“.

Gengangere, som Præsten ikke kunde mane ned, var farlige at møde. Der blev sagt, at de kunde tage een med til Kirkegaarden og ned i Graven. Der blev sagt om en Præst, at han kunde ikke faa en Genganger nedmanet, fordi han havde befalet ham at blive i Graven i al Evighed, og det var imod Guds Vilje. Et Sted var der gemt et Menneskehoved, som alt Kødets var pillet af. Folk havde prøvet at begrave Hovedet, men de blev nødt til at hente det tilbage, for der blev Uro og Tummel i Huset. — Naar Præsten havde begravet en død, tog han Hatten og holdt den for Ansigtet, og alle Mænd gjorde det samme. „Hvad siger Præsten i Hatten?“ spurgte vi, men vi fik intet Svar, og Fantasien øgede Dødens Frygt og Forestillingen om den Ondes Magt. — „Hokuspokus“ var der Spøgefugle, som sagde. Andre rystede paa Hovedet og sagde: „Spot ikke!“ Folk kendte ikke Latin, og de, som kendte Ordenes Betydning, var selv grebne af Skræk for Djævelens Magt.

De gamle paastod, at de saa Varsler for Dødsfald. Dørene gik, Kister og Skuffer aabnedes og lukkedes. — Det var ogsaa et uhyggeligt Varsel, at Uglen sad paa Huset og skreg. — Man saa sørgeklædte Mænd og Kvinder, mærkede Liglugt og saa „æ Lig-skaar“. — Snedkerne vidste det længe i Forvejen, naar de skulde lave en Ligkiste. De hørte nemlig Værktøjet arbejde i Træet. — Smedene hørte Slag paa Ambolten og saa Lys i Smedjen, naar de skulde beslaa en Vogn, der skulde tjene som Ligvogn. — De Haandværkere, som havde undersøgt Sagen, paastod, at de havde

mærket et knugende Tryk, og de føjede til, at de nok herefter skulde lade være at undersøge det, som ikke kom dem ved. — Hestene var ogsaa urolige, naar de skulde i en Ligs-kare, og Hundene sad og tudede om Aftenen og om Natten, for de kunde se Ligs-karen drage afsted til Kirkegaarden. — Vist var det, paastod mange, at der brændte Lys som nede ved „Skølbe-grow“ mellem Stavsø og Hennebjerg, hvor man en Vintermorgen fandt gamle „Wolle Præst“ som Lig. Han var stivfrossen. — Man mente, at man saa Huse og Gaarde, som brændte, og løb for at redde. Men de stod kun i „Forbrand“. Var man saa modig, at man løb hen og kastede en Haandfuld Sand ind i Forbranden og sagde: „Brænde om saa mange Aar, som her er Sandskorn“, da blev der Udsættelse med Branden“; men det var der ikke mange, som havde Mod til. — Lygtemænd saa vi i taaget Vejr drive omkring paa fugtige Steder, og de voldte Skræk hos mange, mens flere saa temmelig ligegyldig paa dem.

Maarild kaldte vi alt det, som lyste i Mørke: Sankt Hans Orme, trøsket Træ, tørret Fisk, Tang og Hav-vand. Et herligt Syn var det for alle, men nogle blev syge og mente, at de var i noget. Maarilden brændte ikke og varmede ikke. Den kunde f. Eks. sætte sig paa Hestens Manke, og Hesten brød sig slet ikke om den. Vilde man stryge den væk med Haanden, satte den sig paa Fingrene. Men den taalte ikke at komme til Lyset. Saa forsvandt den.

Børnene tænkte paa det, de hørte, og som de mente selv at have set. Nogle vaagnede op af Søvn og var skræmte, hvorfor de græd og klagede sig. Andre kunde ikke sove ene i et Kammer, og gik de ud om

Aftenen, for de vild. Hans Træbens Søn i Klinting, der gik til Konfirmationsforberedelse paa tredje Vinter, for vild en Vinteraften i 1854 og frøs ihjel. De fandt ham ved en „Tørreklaad“ (Tørvestak) ude „o æ Lønne Fueter“. — Naar Børnene spillede Pind — en Leg — mente de at have Lykke i Spillet, naar de slog et Kors foran Stenene, som dannede „æ Pott“ og naar der var Fare for, at ens Pind blev ramt, hvorefter vedkommende maatte gaa ud af Spillet, kunde det forhindres ved at raabe: „Hokuspokus, Hankat!“

Der gik mange Historier om Folk, som gav sig af med Trolddom. Else Klinker i Hennebjerg „Kjar“ — hendes Mand kunde klinke, nitte Skaar sammeu — var ilde lidt, og naar hun kom i Folks Stalde, kunde det ske, at Kreaturerne blev syge. Selv havde hun ingen Køer, men hun klappede andres, og naar de stod ude paa Marken, gik hun fra den ene Ko til den anden og hviskede dem noget i Øret. — Der indtraadte ogsaa Sygdom og Død blandt voksne og Børn, efter at Else Klinker havde været i Huset. — En Dag mødte hun en Mand, som lo ad hende. Hun straffede ham med, at han ikke kunde faa Knapperne i sine Benklæder til at holde. Han maatte gaa til Else Klinker og bede om Forladelse. Hun tilgav, og siden var alt i Orden. — En Dag traf hun en Mand, som var ude at køre, og hun bad om at faa Lov til at køre med. Manden turde ikke sige nej, og Else steg op. Men nu kunde han slet ikke styre Hestene, og han maatte køre en hel Mil med Else, indtil hun sagde Tak for Befordring og bad ham holde. Hun steg af og sagde til Manden, at nu maatte han raade. Saa kunde han igen styre Hestene ad den Vej, han vilde.

En Mand havde en gal So, som vilde æde sine Grise. Han sendte Bud efter en Mand, som var bekendt for den hemmelige Magt, han kunde udøve paa Dyr og Mennesker. Da den kloge Mand kom, traadte han over i Stien til Soen og sagde: „Stanto, min gamle So! Er du belagt med Djævle, saa far ud!“ Men han kendte nok ikke de rigtige Ord; thi Soen blev endnu mere rasende og og for efter ham.

Mangen en Karl og Pige fik et godt Raadt af den, der kunde mere end sit Fadervor. En Karl, som ikke kunde vinde en Piges Kærlighed, fik det Raad, at han en Tid skulde bære et Æble under en af sine Armhuler, og kunde han saa, naar Æblet var mørt, faa Lejlighed til at dele det med Pigen, da vilde hun gengælde hans Kærlighed. Forsøget kunde dog faa farlige Følger.

Somme Steder saa man to Knive stukket ind ved Bjælken under Loftet, og der fortaltes, at der kunde malkes Blod af en Kniv og Mælk af en anden. En Kone, som kendte Trylleordene, satte Pigen til at kærne. {Pigen indvendte, at de jo manglede Fløde; men Konen befalede hende at begynde at kærne og samtidigt og ustandseligt at sige: „Jen Skjæffuld fræ jen sin, o jen Skjæffuld fræ en anden sin!“ Derefter gik Konen i Byen, og Pigen mærkede, at der kom Fløde i Kærnen. Hun blev ved at kærne, og hele Tiden sagde hun, hvad hun havde lært. Hun syntes dog, det gav for lidt med en Skefuld ad Gangen, og hun gav sig til at sige: „Jen Faadfuld fræ jen sin, o jen Faadfuld fræ en anden sin!“ Fløden strømmede nu saa raskt i Kærnen, at den løb over og flød hen over Gulvet. Konen mærkede det i Byen, løb hjem i en

Fart, skændte paa Pigen og fik hende til at holde op med at kærne og at ønske.

Sankt Hans-Kaal stak man ind i Sprækker ved Bjælken. Et Par Planter blev sat op for et Par unge, der syntes at have Godhed for hinanden. Groede Planterne og bøjede de sig ned imod hinanden, da vilde Karlen og Pigen blive et Par Ægtefolk. Mange nysgerrige, gamle Koner og overtroiske Piger havde en hel Række Kaal plantet parvis under Loftet, og der var med Kridt skrevet store Bogstaver under de enkelte Planter. Det var den Tids Ægteskabskontorer, og de var meget ansete.

Man hørte tit sige, især om Ægteskab: „Hvad der skal ske, det sker“ eller ogsaa: „Hva jen ska i, det ska jen i!“ — „Efter Guds Styrelse, Venners og Familiens Samtykke og eget Valg indtraadte Manden og Kvinden i det hellige Ægteskab.“ Det var svært for ikke at sige umuligt at faa Klarhed over Forholdet mellem Guds Forudbestemmelse og Menneskets fri Vilje. De fleste lod være at gruble over det, men fandt derimod en blød og magelig Hovedpude, hvorpaa man sov sødelig og drømte: „De sku nu saaden vær“.

„Skæmt til Maade, Alvor skal raade.“ „Alvor og Gammen kan godt sammen.“ „Slaa Alvor paa Gammen.“

Er det ikke Jyder, som har føjet Ordene i de anførte Ordsprog saa vel sammen, saa kan det dog godt siges, at mange Jyder forstaar Ordene og søger at indrette deres Liv, Tale og Tankegang i Samklang med dem.

Ved Sammenkomster og Gilder, ved det daglige Arbejde og i Mørkningsstunder kortedes Tiden med Historier fra det daglige Liv. Præste- og Degnehistorier var meget gængse, og naar de fortaltes med Vid og Lune, hørtes de med fortjent Opmærksomhed og var til megen Morskab. Præst og Degn kom vel ikke alle Steder lige godt ud af det, men som Regel hjalp den ene den anden og forstod:

„Som Velsignelse og Amen
Præst og Degn maa høre sammen.“

Degnen var den mest praktiske, og tit hjalp han Præsten over en Vanskelighed. Men han stod jo ellers langt tilbage for Præsten og maatte tit erfare, at han var Halen af Gejstligheden og ikke magtede at holde de Fluor borte, som vilde snylte paa Dyret. Dristede Degnen sig til at tale, da kunde han faa Antydninger i Retning af, at han traadte i Præstens Bede, og gik noget i Stykker, blev der tit sagt: „Det skiltes ad paa Midten ligesom Degnens Prædiken“. — Præsten var ogsaa Degnens Overmand til at mestre ham med Bukkefødderne. Præsten kunde tvinge ham til at gøre Nytte som fjerde Hjul. Det overflødige Vognhjul blev imens lagt op bag i Vognen. Eller Fristeren kom og trak en Spar med i Kortspil og forførte Præsten til at vinde et Væddemaal ved at begynde en Præken med at sige:

„Spar mit arme Hjerte og riv det det ikke gennem Ruder med dine Kløer.“

Naar Djævelen spillede med, forsvandt Kortene ned under Bordet, og naar Medspillerne der ledte efter dem, saa de Bukkefødderne. Præsten kunde saa

tvinge den ubudne Gæst til at forsvinde gennem et boret Hul ud gennem Vinduet.

Men Degnen forstod at søge Oprejsning paa andre Omraader. Da Præsten ikke godt kan afse sit fede Svin til Sognets fattige, stjal Degnen det fra ham og kom godt fra det. Han beviste, at Uret er ingen Synd ved at trække højre Haands Vante paa venstre Haand.

Et Par Præstehistorier turde være mindre kendte:

En velstaaende Gaardmandskone plejede hvert Aar at forære Præsten og Degnen hver en Ost. Et Aar modtog Degnen begge Oste og lovede at give Præsten den ene; men det glemte han. Konen gik længe og ventede efter, at Præsten skulde takke for Osten. Omsider maatte hun spørge ham, om han havde faaet den. Da hun hørte, at Degnen havde beholdt dem begge to, sagde hun til Præsten: „Nu kan De vente til næste Aar, Hr. Pastor! Saa skal Degnen faa en S... og De skal faa to.“

En Smed boede ved Vejen mellem Kirken og Præstegaarden. Præsten saa tit ind til Smeden og vilde vide, hvorfor Smedene var saa slemme til at drikke. Smeden mente, at det hørte med til Haandværket. En Dag kom Præsten ind til Smeden og klagede sig over en slem Tandpine. Smeden kendte et godt Middel mod Tandpine. Han sagde: „Hvis Præsten, som staar for Alteret under Ofringen, vender sig og vinker af til Tegn paa, at han ikke ønsker mere, skal man sluge noget af den Luft, som derved er sat i Bevægelse, og man faar aldrig Tandpine mere“.

Det var dog nok ikke denne fritalende Smed, som sagde til Præsten: „Vil du kristne mig mit Barn, saa vil jeg smede dig et Plovjern.“

Nogle Præster og Degne kunde ikke godt taale at høre slige Historier og mente, at man burde holde paa Værdigheden. Andre var klogere og sagde som Pastor Riemann i Nørre Nebel: „Har man nogen Værdighed, behøver man ikke at holde paa den.“

Der var kun faa Penge blandt Folk, og Præster og Degne var i Almindelighed fattige. „Det kan jeg lide, sagde Præsten, de gav hans Børn Penge.“ „Bordet fanger, sagde Degnen, han fik Præstens Offer.“ Meget blev tydet som Gerrighed og Kærlighed til Penge, men var Glæde over at kunne dække over noget af Fattigdommens Brøst.

Folkevittigheden revsede Ofringen i Kirken. „Hvorfor staar der en Hane og ikke en Høne paa Kirke-taarnene?“ blev der spurgt, og Svaret var kendt nok: „Stod der en Høne, vilde Præsten og Degnen mangle Ro til at forrette Gudstjenesten. De vilde skynde sig op i Taarnet og se efter, om Hønen havde lagt et Æg.“

Offeret var en meget væsentlig Del af Præstens og Degnens Løn. Der ofredes paa Kirkens tre store Højtidsdage: Jul, Paaske og Pinse. „Af Højheden oprunden er en Morgenstjerne klar og skær“ blev sunget paa de tre store Højtidsdage under Ofringen. Sognefogden og Sogneraadsformanden skulde først gaa op at ofre. Deres Navne var vel kendte, og vittige Hoveder dannede en Smule om ved anden Linje i første Vers og fik de to velagtede Mænds

Navne til at passe der. Den spørgende Form aabenbarede dog en berettiget Kritik.

Der ofredes ved de kirkelige Handlinger: Daab, Bryllup og Begravelse. Ved Daab var der bedt mange Faddere, og de maatte alle ofre til Præst og Degn. Alle i et Brudefølge gik op at ofre, mens der som ved Daab blev sunget en „Offersalme“. Ved Begravelser blev Præst og Degn budt Betaling af Folk, som bagefter skæmtende kunde sige: „Præsten, Degnen og Hunden tjener Føden med Munden“, eller ogsaa: „For gode Ord og Betaling synger Degnen“. — Der blev i mange Aar arbejdet paa at faa Forargelsen taget bort og faa Offeret fastsat til et bestemt Beløb. Det lykkedes mange Steder, men andre Steder naaede man kun til, at der ikke skulde synges Salmer under Ofringen. En Spøgefugl foreslog, at Organisten til Vederlag for Offersalmen kunde spille en March.

„Det er nogle sølle Mænd, der bor i Vrenderup. Der skal fire af dem til at bære en Mark op paa Alteret.“ Det sagde en Degnekone i Slebsager Skole ved Aar 1850. Mændene i Vrenderup hørte det og blev vrede derover. De ofrede derefter Søslinger, store Toskillinger af Kobber, i Stedet for de smaa Firskillinger af Sølv. Men Degnekonen gav ikke tabt. Da hun traf sammen med Konerne fra Vrenderup, bad hun dem hilse deres Mænd og sige, at hendes Mand gerne vilde vide, hvor Vrenderup By havde sit Kobberbjerg. — Eet var Spøg, et andet Alvor. Begge Parter fandt: „Et magert Forlig er bedre end en fed Proces“. De glemte Strid om Sølv og Kobber og takkede Gud for dagligt Brød.

5. Vid og Lune.

TÆRKE MÆND. Niels Kjelst boede i Siig i Thorstrup Sogn og var bekendt for sin store Styrke. I Gørding boede der ogsaa en stærk Mand, og han havde hørt Tale om Niels Kjelst i Siig og ønskede at prøve Styrke med ham. Han tog derfor til Siig, og der traf han en Mand, som var ude at pløje. Han spurgte Pløje- manden, hvor den stærke Mand i Siig boede. Pløje- manden løsnede Hammelen, trak Ploven af Jorden og pegede med den hen paa en Gaard og sagde: „Der bor han“. Manden fra Gørding takkede for Underretning og vendte om, da han ikke ønskede at stifte nærmere Bekendtskab med den stærke Mand i Siig.

Gamle Mænd. I Jylland blev Folk meget gamle, og en Nordmand, som gæstede Jyderne, fik Beviser derpaa. Han traf en gammel Mand, der saa sund og frisk ud, og spurgte ham, hvor gammel han var. „85 Aar,“ svarede Manden, og han føjede til: „Jeg er nu i mine bedste Aar, og jeg prøver, om jeg kan overleve min Fader, som er 110 Aar.“

„Hvor gammel blev Deres Bedstefader?“ spurgte Nordmanden, som forstod, at her havde han truffet en meget gammel Slægt. „Min Bedstefader lever endnu, men hans Alder husker jeg ikke saa nøje. Vil De vide den, kan De spørge Præsten. Han har døbt os alle tre.“

Knopper og Roser. Kristian var sagt op og skal flytte af Tjeneste. Sidste Dag staar han og vadsker Vognen, og Datteren i Huset roser ham, fordi han vadsker Vognen saa godt, og hun siger: „Du er en Knop, Kristian!“ „Du skuld' pas o di Knop, for ejsen for du ingen Rueser,“ svarede Kristian.

Jens Guldgraver havde været paa New Zealand at grave Guld. Nu var han en velstaaende Gaardmand i Avtrup, og Præsten — det var Krog-Meyer — talte stadig om at vise større Offervillighed, og han foregik Befolkningen med et godt Eksempel. Jens Guldgraver sagde: „En ka bonk o æ Pues, te æ Myel gør aa en.“

En „løjen“ Karl. En velstaaende Karl havde Julegilde, og Mændene sad i „æ Stuestow“ og frøs. Manden var skaldet og gik med bart Hoved, mens Gæsterne beholdt Huerne paa. En af Gæsterne sagde til Manden: „De mo da vær grow kold for dej i saadan en Vinter med Frøst o Kuld o go mæ æ baar Hue. For du haar wol et æ løjen Si' ind ad?“

Kvindet rætte. En rapmundet Spindepige siger til de andre Piger: „I er Tywpak o grim Kjællinger!“ Hun fik Svar af en endnu mere rapmundet Spindepige: „Tyw ska en bevis. Grim ka vi vær, te du blywer et. Æ Kjællingbænk æ laang, o den har Plads te dej!“

Fanøboen og Tørvebonden. Fanøboerne sejlede op ad Varde Aa og købte Klyne (Tørv). De De lagde til ved Janderup Kro og ved Skibsbroen ved Varde. Naar det rygtedes, kom Bønderne fra Omegnen med Klyne og solgte til dem. Saa en Fanøbo nogle Klyne med Sand i, sagde han: „Vis æ Sand koster Pæng, saa haar vi Pæng nok o vor Land.“

Fanøpigen og Ballumbøen. En Fanøpige kom til Sønderjylland, hvor hun skulde tjene. Uheldigvis havde hun glemt Byens Navn, og derfor spurgte hun en Væder, som gik og græssede: „Lille Pæjer! Ka du et sej mæ, hur de er, te a ska hen, for de haar a rejn glemt?“ Væderen blev ved at æde Græs, og imens sagde den: „Ba—Bal—Ballum!“ „Tak ska du ha, lille Pæjer! De war ou Ballum. Vis du kommer øwer o wor Land, saa ska du fo li saa manne Pannekager o Bak-Skuld, som du ka ha i di Mau.“

Degnen i Størsbøl skar for ved Gilderne. Et godt Stykke havde han lagt til en Side, og da en Gæst rakte hen og tog Stykket. sagde han: „Det Stykke havde jeg nu tiltænkt mig selv.“

En Lærer i Jylland, født i København, fortalte Bibelhistorie i Skolen, og han vidste ikke, at „grum“ i vestjysk Talesprog betyder dygtig eller udmærket. Børnene undrede sig, da Læreren fortalte: „Herodes var en grum Mand. Han lod de smaa Børn i Betlehem ihjelslaa.“

En Præst i Jylland brugte ofte jyske Ord forkert. En Søndag efter Prækenen klagede han over, at Kirken var saa stærkt opvarmet, og han føjede til: „I dernede kan jo sagtens „baar“*) jer, men det er værre for mig heroppe.“

En Provst var paa Visitats og prøvede Børnene i Stavning. Han hed Assens, og flere kunde ikke stave hans Navn. Provsten sagde da til Børnene: „Et S kan jeg til Nød undvære, men to kan jeg ikke skænke eder.“

En Biskop var paa Visitats, og han prøvede Børnene i Dansk.

B.: „Skal jeg sige: Jeg lægger i Kakkellovnen, eller jeg ligger i Kakkellovnen?“

En rask Dreng: „Vi sejer: A potter i æ Kakkellovn.“

B.: „Skal jeg sige: Jeg lægger Kartoffler, eller jeg ligger Kartoffler?“

Dr.: „Vi sejer: A sætter Kartoffler.“

B.: „Skal jeg sige: Hønen lægger Æg, eller Hønen ligger Æg?“

Dr.: „Vi sejer: Æ Høn gjør Æk.“

---

*) „baar“ sig = holde Varmen.

Milte n taget ud. En gammeldags, men forstandig Bonde kørte engang med baade en Læge og en Sagfører. Han mærkede nok, at de vilde holde ham lidt for „Trekant“ *). Han lod dem more sig, spillede enfoldig og lagde god Mine til slet Spil. Han havde fortalt dem om sin Søn, som skulde have været Løber, og da de meget interesseret spurgte, hvorfor han saa ikke blev det, forklarede Bonden: „For o blyw en gue Levver skuld han haa æ Milt tejen ud, men æ Dogter tou fejl o tou æ Samvittighied, o saa ku han et blyw andt end Prokuraater.“

„Det er ikke godt at være Mildhest“ (den som trækker mellem to andre), og „Det er svært at gaa mellem Bark og Træ“.

Jeg er bange for at køre i Staa, om jeg skulde faa Armod spændt for min Vogn, sagde en Mand, som kørte i en gammel Vogn, men med et Par fede og gode Heste.

„Jeg vil helst køre i min egen Vogn,“ sagde Kristen Daugaard i Faaborg, da nogle købte Fjedervogne, som de ikke kunde betale.

„Han sælger Havre og køber Piske,“ siger Folk, hvis Manden har et Par daarlige Heste og en god Pisk.

---

*) Holde ham for Nar.

„En Punch i Kusken er lige saa godt som et Fjerdingskar Havre i Hesten,“ siges om en Mand, som drikker og glemmer at fodre.

„Laant Hest og egne Sporer gør korte Mile.“

„Han spiser selv Fedtet,“ siges om den Mand, hvis Vogn knarker.

„Usmurt Vogn vil gerne knarke.“

„Den skal ud at leje Folk, som har Fedt ved Munden.“

„Rigdommen er underlig fordelt: Alle Skræddere er stolte, alle Smede fordrukne og alle Skolemestre fattige.“

„A el*) go!“ siger een, og en anden svarer: „Saa rier**) du ingen nier“, eller ogsaa: „Saa betal a æ Uenejt***)“

„Blyw ve æ Jord.“ „Saa folder du et nier.“

„Der er noued i et.“ „De saa æ Kaal au, da han skuld tæsk om igjen.“

„Der kommer jen Dau i Maan.“ „Ejsen †) haar vi bestilt nok i Dau.“

„No!“ „De er et o Maan.“

---

*) vil. **) rider. ***) Vognlejen. †) ellers.

Moderen: „Hva skaar du bette Pig? A tøkkes, te di Ywn er saa røe.“

Datteren: „De kommer ingen ve. A skaar et noued.“

Præsten: „Naa min Dreng! Hvad synes du saa om at være i Skrædderlære?“

Drengen: „De er skøn o vær i Skræjerlær.“

Konen: „Du er dygtig Per! Du ska ou haa en Kuen all jen.“

Per: „A vild nødde ha hind tefælles.“

„De slou te o gjæk te.“ „Lisom te æ Skræjes Bassel, o der od di æ Baan mej.“

„De rejner o æ Suel skjen.“ „Saa kommer der en Skræjer i Hemmerig.“

„A holder saa møj a dej.“ „De saa' æ Sow ou te si Gris, o saa od hun dem.“

Drengen: „Koel*) er en hoer Moel**). En mo heller slaa Stien end ed em***).“

Konen, som ikke har fattet Meningen: „Skam kom i dej, du slem Dreng! Du foer et wol et saa fjæt hjem.“

„De er da en dejlig Koel.“ „Ja ves saa, men de er da mjest Wand.“

„Di stuer kinner hverander.“ „Di smo stekker æ Nev†) sammen.“

---

*) Kaal. **) Maal. ***) dem. †) Næbbene.

„De rig o de røwn*)
er ol Stejer bøjen**).“

„Krummer er ou Brø.“

„Der er Krummer i ham.“ (En Mand, der kan og vil noget).

„Han er et let o tej en Bien op o.“ (En selvbevidst Karl).

„Der er wol nok jen, som ka tej æ Brum***)
fræ ham.“

„Han renner jo nok æ Hwonner†) a sej.“

„Han skuld et skrøw længer, end hans Baus††)
ku no.“

„Han for jo nok æ Tyrslau†††) ouædt en Gaang.“

„Han wender æ døw Ør te.“

„Der er Hwol igemmel æ Hue.“

„Han goer udenom, lisom æ Kat om æ warm
Grød.“

„Hwem ved, hur æ Haar vil rænd, saa' æ Mand,
han saat æ Snaar i æ Skosten.“

---

*) revet Tøj. **) bedt. ***) Naale paa Lyngris.

†) Hornene. ††) Bukser. †††) Tøjreslaget.

„Muer, a æ kyw aa et, a el 'hjem!“ sagde en lille Pige, som var kommen med i Kirke, og hun syntes, at Præsten stod og skændte.

„Forliges Mund, — i Maan ska I o æ Jaut.“

„Di skyvter et mæ æ Mund, lisom æ Lønne Hund.“

„Gyer som du vel, saa finder du bedst di Æk.“

„Han rier et den Dau, han sajler.“

„Der flywer ingen Hat’.“

„En ska et tej æ Hat au, inden en sier æ Mand.“

„Nær æ Rønbær er røe, er æ Træk (Bitrækket øe.“

„De er et nem for en jenle Kaalmennisk.“

„Føst ska æ røe Kuen jawes ud aa æ Own, o saa æ swot Mand sam Vej. Nær saa æ Aan ka nister, saa er æ Own warm.“

„En ska li' og ti' og bi’.“

„De gue æ de gue, o de gue øwervinner de uend.“

„En lille Ting er en lille Ting, men Troskab i en lille Ting er en stuer Ting.“

„De er lisaa vess som Amen i æ Kjærk.“

6. Ordsprog, Tro og Tankegang.

ESTJYDEN praler ikke. Han lader andre sige de store Ord om Arbejdets Velsignelse. Hans Liv fra Vuggen til Graven stadfæster: „Morgensund har Guld i Mund“. Han vender det døve Øre til, naar Folkets Førere løfter sig selv og andre saa højt op, at der ikke bliver Fodfæste. Da kan han lunt og træffende sige: „Store Ord og fedt Flæsk gaar ikke let fast i Halsen.“ „Vis mig din Tro af dine Gerninger“ er et Ord, som faar ham til at slaa Øjnene ned. Han gør ikke en slet Streg og lyver sig fra den bagefter. Han maa optræde saaledes, at han kan bevare Agtelsen for sig selv, og kommer han til at handle mod sin Samvittighed, da kan det pine ham længe, og han kan tynge af Tungsind. „Der er braadne Kar i alle Lande“, ogsaa i Vestjylland. En Mand maa tilgive sin Broder, og han maa huske, hvor svag han selv er.

Han finder den nøjeste Overensstemmelse mellem Kristendommen og mange gængse Ord, han har hørt fra han var Barn: „Gods hjælper ikke paa Vredens

Dag.“ „Gode Ord er bedre end Guld.“ „Et varmt Hjerter er bedre end en fyldt Tegnebog.“ „Naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest.“ „Naar Lykken er sær, er Døden kær.“ „Naar en Dør lukkes, aabnes en anden.“ — Den Guds frygt, som mange viser paa det sidste, tror han ikke paa Lødheden af, men han er skaansom i sin Dom, og han kan ikke faa sin Mund til at udtale haarde Domme. Han tror ikke paa Sorgens Alvor, naar den bæres til Skue, og han fortæller gerne den sandfærdige Historie om Jens Harpøt i Ringkøbing, der gik i en rød Frakke Dagen efter, at hans fattige Broder var død. En tredje velhavende Broder sagde til Jens:

„Du skulde dog sørge over vor Broder og ikke gaa i den røde Frakke!“

Jens svarede:

„Jeg sørgede for ham, da han levede. Nu, da han er død, kan ændre sørge over ham.“ —

Om Vestjyden og især Kystboen end er sindig, saa er hans Blod dog meget varmt, og Vreden kan løbe af med ham, saa han mod sin Vilje kommer til at saare. Han har erfaret: „Aarle staar Avind op.“ „Naar Vreden er endt, er Vennen skændt.“ „Saaret læges ej saa vel, at Arret jo synes.“ De gamle har lært, og de unge skal lære:

„Er Vejen farlig,
da gak varlig.“ —

Med faa Undtagelser nær, har Vestjyden ikke noget sammenhængende Overblik over vort Lands og vort Folks Historie. Om de betydningsfuldeste Afsnit kan han dog godt tale med paa en forstandig Maade.

Hans eget Liv og hans egen Erfaring har lært ham at drage rigtige Slutninger, og han forstaar:

„Naar Falsk har vundet Herregunst,
da maa man la' sig vare;
thi Ærlighed er da omsonst,
Uskyldighed i Fare.“

„Der er Kirke i hver Mands Bryst.“ Der lides de største Nederlag, og der vindes de største Sejre. Der bedes ogsaa de bedste Bønner. Der kendes Storm og Stille, det urolige Hav og det stille Havblik. Der skattes Hedens stille Ro og dybe Fred. Kan Sømanden, Fiskeren, Kystboen eller Hedeboen ikke forstaa Præstens højtidelige Præken, og gaar den ham langt over Hovedet, saa ser han op til Skibet, som er ophængt under Kirkens Loft. Sindbilledet behøver ingen Forklaring. „Den, som hersker over sit Sind, er større end den, som indtager en Stad.“ Det maa lykkes ogsaa for ham at aabne Sind og Hjerte for Jule-, Paaske- og Pinseevangeliets velsignede Budskab. De mange Smaasorger og Smaabekymringer maa forstumme. „Naar Svanerne synge, maa Raagerne tie.“ „Naar de store Klokker lyder, kan man ikke høre de smaa.“ — Kampen staar mellem Sandhed og Løgn derude i den store, larmende Verden og derinde i det lille, stridende Menneskebryst. Den lidet talende Vesttjyde, Fiskeren, som bor mellem Klitterne, Bonden, som bor under Blaabjærg, beder i Hjertets Lønkammer, at han maa faa Hjælp og vinde Sejr. „Naar Sandhed og Løgn mødes, har

Løgnen tabt.“ Det tror han paa, men det daglige Livs Erfaringer siger ham: „Døren slaas haardt i for sandfør Mand.“ „Sandheden er ilde hørt, værre lidt og værst lønnet.“ Han vil ikke lade fem være lige, og han vil ikke følge Anvisningen: „Man maa tude med de Ulve, man er iblandt.“ Heller ikke tror han: „Man maa Skik følge eller Land fly.“

Der er Alvor og Hjertelighed i Sangen, og der er Trang og Villighed til at høre. Menighedslivet i Kirken og i Hjemmet er præget af Havets store Alvor, af nøgne og vejrbitte Klitter, af Hedens tungsindige Flader og af den daglige Kamp og Strid.

INDHOLD:

1. Fattige Folk paa Heden	Side	7
2. Jydepotter og Lyngkoste	—	39
3. Gilder	—	56
4. Overtro, Skæmt og Alvor	—	92
5. Vid og Lune	—	102
6. Ordsprog, Tro og Tankegang	—	111

---

*Fhv. Lærer L. P. Pedersens Bogtrykkeri,
Kostræde pr. Lundby.*
